BBF00133

ธรรมบทวิวรณ์

(บาลี-ไทย)

ภาค ๒

DHAMMAPADAVIVARAṆAM

(PĀLI - THAI)
PART II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คุณสงวน สกุลพานิช
สร้างถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศส่วนกุศลใช้
คุณพ่อโสภณ-คุณแม่ทิม สกุลพานิช พร้อมบุตร-ธิดา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
ISBN 978-616-92184-2-5

พระบรมราโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวังให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษาต่อไปภายหน้า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาโณทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์อัฏฐสาลินีแปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปล พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดย พระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณวิเสส สัททาวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณี สืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
และองค์ราชูปถัมภิกา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คณะกรรมการ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖. คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล	กรรมการ
๗. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘. พลเอกอุดมชัย องคสิงห	กรรมการ
๙. นายบุญปลูก ชายเกตุ	กรรมการ
๑๐. นางสาววิไลลักษณ์ จารุดุล	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒. นายปราโมทย์ สัชฌุกร	กรรมการ
๑๓. พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔. พันเอกณรงค์ ครองแถว	กรรมการ
๑๕. นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนาฏ โสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐณิชา มานะวนิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พฤกษาจารสิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรธนะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธุ์ สุนทรศารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพิมล งั่นบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิปิณฑ์	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบูรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

คณะผู้อำนวยการจัดสร้าง
พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๔. นายภิญโญ ล่องสกุล	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

๑. คณะนักวิชาการ

๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๒. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๓. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙
๔. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘,พ.ม.,M.A.(B.H.U.)
๕. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘,พ.ม.
๖. นายทองดี พันโน ป.ธ.๘
๗. นายกวีพัฒน์ นวลศรี ป.ธ.๗,พ.ม.,พธ.บ.,ค.บ.(มรธ.)
๘. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗
๙. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖
๑๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(ศิลปากร)

๒. ฝ่ายธุรการ-สารบรรณ

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวจิรัญญา เว้นบาป
๕. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นางรัตยา สาคร

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นายจิรายุ สิงห์นวน
๓. นางสาวจิดาภา กล่ำผ่องศรี
๔. นางบุศรา ขวัญดี
๕. นางรักชนก ศรีสุขสด
๖. อุบาสิกาชัฎสมร ทัดทอง
๗. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม
๘. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์
๙. นางวรียา รักดนตรี

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม
และ
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๘

First published : 2015

ISBN : 978-616-92184-2-5

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า **พระธรรมวินัย** ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสัทธรรม** ในบรรดาพระสัทธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสัทธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด **พระปฏิบัติสัทธรรม** และ **พระปฏิเวธสัทธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ้งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นธุระในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธาธิบายเรียกว่า **พระอรรถกถาจารย์** ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึงพระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรกมีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนั้นเรียกว่า **อรรถกถา** มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหฬอันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวิหารในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงหฬก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละเป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหฬเป็นภาษาบาลีอันเป็นตันติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา** และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนแง่ข้อขอด ที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คัณฐีบท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า **อัตถโยชนา** คัมภีร์เหล่านี้ล้วน เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์วิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า **ฎีกา** เช่น **มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา** อธิบายพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคและ **คัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี** อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นตันติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่า **พระบาลี** และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุตติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักขระและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ้งชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า **สัททาวิเสส** บ้าง **สัททศาสตร์** บ้าง **นิรุตติศาสตร์** บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราช-ปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแผ่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎาภินิหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการะแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลี ได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็จะถูกต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นรายยก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคล ดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์ บาลี-ไทย ภาค ๒** นี้ **คุณสงวน สกุลพานิช** มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อโสภณ-คุณแม่ทิม สกุลพานิช พร้อมบุตร-ธิดา

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทานนี้ จงเป็นแสงสว่างคือปัญญา แก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ขอให้พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกตลอดกาลนานเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ **ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย** นั้น มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัณฐี อัตถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็นสองคอลัมน์เป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และ

จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ **พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์ บาลี-ไทย ภาค ๒** นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกันตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

แนะนำ
พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้ผลิตผลงานการสร้างพระคัมภีร์ขึ้นอีกพระคัมภีร์หนึ่ง มีชื่อว่า **พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์** พระคัมภีร์นี้คงจะมีผู้ได้ยินชื่อมาบ้าง แต่ก็เชื่อว่าหลายท่านในปัจจุบันนี้ ไม่เคยเห็นพระคัมภีร์นี้เลย มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มอบหมายให้ผู้มีความชำนาญทางภาษาขอม ปริวรรตจากบาลีอักษรขอมมาเป็นบาลีอักษรไทย แล้วได้มอบหมายให้คณะนักวิชาการ ผู้มีความชำนาญทางภาษาบาลี ตรวจชำระจนถูกต้องสมบูรณ์แล้ว จึงพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑

พระคัมภีร์อันเป็นรากฐานให้เกิดพระธรรมบทวิวรณ์นี้ คือ**ธรรมบท** หรือที่เป็นภาษาบาลีว่า **ธมฺมปท** และ**อรรถกถาธรรมบท** หรือที่เป็นภาษาบาลีว่า **ธมฺมปทฏฺฐกถา** เพราะพระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระพุทธวจนะในส่วนคำสอนที่ทำให้ถึงพระธรรม รวมทั้งอธิบายอรรถกถา ซึ่งอธิบายพระพุทธวจนะนั้นด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์แก่อาจารย์ผู้สอนและนักศึกษาพระธรรมบทโดยตรง.

ความหมายของพระธรรมบท

คำว่า "**ธรรมบท**" นี้ เป็นพระพุทธวจนะอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ ๒๕ เป็นประเภทพระคาถา คือ คำร้อยกรองที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ พระสังคีติกาจารย์ได้รวบรวมแล้ว ตั้งชื่อว่า **ธรรมบท** แปลว่าบทพระธรรม หรือคำสอนที่ทำให้ถึงพระธรรม.

ความหมายของอรรถกถาพระธรรมบท

อรรถกถาพระธรรมบท หรือธัมมปทัฏฐกถา คือคำอธิบายความของพระธรรมบท เป็นคำอธิบายที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งพระเถระทั้งหลายได้รับสืบทอดต่อ ๆ กันมา แต่เป็นภาษาสิงหฬ ต่อมาพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลงภาษาสิงหฬ ซึ่งเป็นคำอธิบายพระธรรมบทนั้นเป็นภาษาบาลี จึงได้สำเร็จรูปเป็นธัมมปทัฏฐกถา อันเป็นวรรณกรรมที่มีอายุ ๑,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว

พระธรรมบทวิวรณ์

พระธรรมบทวิวรณ์ เป็นชื่อคัมภีร์อันเป็นบริวารของอรรถกถาพระธรรมบทนั่นเอง คำว่า วิวรณะ แปลว่าคำไขหรือขยายความ เพราะฉะนั้น คำว่าพระธรรมบทวิวรณ์ในที่นี้ จึงหมายถึง คำไขหรือขยายความพระธรรมบท ซึ่งเป็นอุปการะแก่อาจารย์ผู้สอนและนักเรียนพระธรรมบทโดยตรง นอกจากนี้ท่านผู้แต่งธรรมบทวิวรณ์ยังได้แต่งอธิบายขยายความอันตรคาถา (คาถากลางคัน) อันหมายถึงคาถาที่ท่านยกขึ้นมากล่าวประกอบเรื่อง โดยไม่มีการแก้อรรถ และมิได้อยู่ในพระธรรมบทโดยตรง เช่นคาถาว่า

นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา
นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปติ. (ธ.อ.๑/๗๗)

นี้เป็นอันตรคาถา กล่าวไขความหรือขยายความเป็นภาษาบาลีว่า สา มาตา นูน นิพฺพุตา นิพฺพุตหทยา, โส ปิตา นูน นิพฺพุโต นิพฺพุตหทโย, สา นารี นูน นิพฺพุตา นิพฺพุตหทยา. อีทิโส ปติ เอวรูโป อยํ ปุตฺโต ยสฺสา มาตุยา ปิตุโน นาริยา ปติ ภวติ.

ตามนัยนี้ อาจแปลคาถาที่ยกมานี้ให้ถูกต้องขึ้นคือ พระสิทธัตถะนี้เป็นบุตรของมารดาใด มารดานั้น ก็เย็นใจแน่ เป็นบุตรของบิดาใด บิดานั้นก็เย็นใจแน่ สิทธัตถะนี้ ผู้เช่นนี้ เป็นสามีของนางใด นางนั้นก็เย็นใจแน่.

เพราะฉะนั้น การที่มีพระธรรมบทวิวรณ์ ไขความพระคาถาตามที่ยกมานี้ ก็จะทำให้การแปลของอาจารย์ผู้สอนและนักเรียนถูกต้องยิ่งขึ้น.

นอกจากนี้ คำว่า วิวรณ์ ยังมีใช้ในพระคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงในวงการศึกษาพระพุทธศาสนาอีกหลายคัมภีร์ด้วยกัน ตามที่ได้บันทึกไว้ในพระคัมภีร์จูฬคันถวงศ์คือ คัมภีร์ลิงคัตถวิวรณ์วินิจฉัย คัมภีร์ปาติโมกขวิวรณ์ คัมภีร์ปรมัตถกถาวิวรณ์ คัมภีร์สมันตปาสาทิกาวิวรณ์ คัมภีร์อัฏฐกถาวิวรณ์ ๔ ภาค คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิวรณ์ คัมภีร์สัจจสังเขปวิวรณ์ คัมภีร์สัททัตถเภทจินดาวิวรณ์ คัมภีร์สัททวตติวิวรณ์ คัมภีร์กิจจายสารวิวรณ์ คัมภีร์ฎีกาวิวรณ์แห่งอภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์วิวรณ์แห่งมหาเวสสันดรชาดก.

พระธรรมบทวิวรณ์นี้ ได้แต่งขยายความคาถาในพระธรรมบทและคาถากลางคัน ตั้งแต่ปณามคาถาไปจนจบนิคมวจนะ มีจำนวนใบลานบาลีอักษรขอม ๗ ผูก จำนวน ๑๖๗ $\frac{๑}{๒}$ ลาน คือ

ผูกที่ ๑	มี ๒๓ $\frac{๑}{๒}$ ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูกที่ ๒	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูกที่ ๓	มี ๒๕ ลาน	๕๐ หน้าลาน
ผูกที่ ๔	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูกที่ ๕	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูกที่ ๖	มี ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูกที่ ๗	มี ๒๓ ลาน	๔๖ หน้าลาน

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้ต้นฉบับใบลานบาลีอักษรขอมมาจากวัดราชบพิธ-สถิตมหาสีมาราม ซึ่งสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช วาสนมหาเถระ เจ้าอาวาส ได้ทรงมีพระกรุณาให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุยืมมาปริวรรต เป็นบาลีอักษรไทย อาจารย์เขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๙ นักวิชาการอาวุโส เป็นผู้ ทำต้นฉบับแยกวรรคตอน และตรวจชำระให้เป็นที่ถูกต้อง.

พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์นี้ มิได้ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง และแต่งเมื่อใด แต่อายุของพระคัมภีร์นี้ คาดว่าไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปี อาจเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลี ในเมืองไทย ได้แต่งไว้เพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีก็ได้ เพราะพระคัมภีร์นี้เป็นคู่มือการศึกษาพระธัมมปทัฏฐกถาโดยเฉพาะ.

การจัดพิมพ์เป็นพากย์คู่ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เนื่องจากพระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์นี้ เป็นคัมภีร์ที่อำนวยประโยชน์ ทางด้านการศึกษาพระธรรมบท อรรถกถาพระธรรมบท และอันตรคาถา แต่ยัง เป็นบาลีอักษรไทยอยู่ นายมณีพันธุ์ จารุดุล ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษรโบราณท้องถิ่นฯ กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ มีความประสงค์ จะให้แปลเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาพระพุทธศาสนา จึงมอบหมาย ให้คณะนักวิชาการของมูลนิธิฯ แปลและตรวจชำระจนเสร็จสมบูรณ์ ทำเป็นพากย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง ภาษาไทยข้างหนึ่ง อยู่ในหน้าเดียวกัน ตลอดทั้งคัมภีร์ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ

ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่ปณามคาถา ยมกวรรค อัปปมาทวรรค จิตตวรรค บุปผวรรค พาลวรรค บัณฑิตวรรค อรหันตวรรค สหัสสวรรค ปาปวรรค ทัณฑวรรค ชราวรรค อัตตวรรค และโลกวรรค.

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่พุทธวรรค สุขวรรค ปิยวรรค โกธวรรค มลวรรค ธัมมัฏฐวรรค มัคควรรค ปกิณณกวรรค นิรยวรรค นาควรรค ตัณหาวรรค ภิกขุวรรค และพราหมณวรรค ไปจนจบนิคมกถา.

สำหรับ**พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์ บาลี-ไทย ภาค ๒ นี้ คุณสงวน สกุลพานิช** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อโสภณ-คุณแม่ทิม สกุลพานิช พร้อมบุตร-ธิดา

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทานนี้ จึงเป็นแสงสว่างคือปัญญา แก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ขอให้พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกตลอดกาลนานเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์ บาลี-ไทย ภาค ๒

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘	แปล
๓. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙	แปล
๔. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายทวี ศรีทองอินทร์ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๗. นายทองดี พันโน ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๘. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘	กรรมการและเลขานุการ
๙. นางสาวปรางทิพย์ แย้มเพกา ศศ.บ.	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ ศศ.บ.	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางสาวสุภาพร พงษ์ไทย ศศ.บ.	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นางสาวสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ.	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๓. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ.	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๔. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ ศศ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๕. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์ ศศ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๖. นางสาวสุภาพร พงษ์ไทย ศศ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๗. นางสาวปรางทิพย์ แย้มเพกา ศศ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นางสาวสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ.	อ่านทานกับอักษรขอม

๑๙. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙	ตัดต่อประโยค
	ตรวจชำระไวยากรณ์
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๑. นายประกวด พุฒิเนียม ป.ธ.๖	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๒. นายบุญเตือน ขาวเอี่ยม ป.ธ.๖	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๓. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ.๖, พ.กศ.	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๔. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๕. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖	ตรวจทานกับต้นฉบับ
๒๖. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘	ตรวจทานความเรียบร้อย
	และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๒๗. นางชลอ วรรณจันทร์	ดำเนินการจัดพิมพ์
๒๘. นายเฉลิมชัย ทองมี	ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

****

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุนี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ	วินยปิฎก	จุลฺลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย	นวกนิปาต
องฺ. ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาต
องฺ. เอกาทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ธ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ขุ. จูฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภิ. สํ.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก **ฉบับสยามรัฐ** เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬโปตฺถก	(ฉบับสิงหฬ)
ส.	สฺยามรฏฺฐโปตฺถก	(ฉบับสยามรัฐ)
ม.	มรมฺมโปตฺถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปตฺถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฎก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามญฺญโปตฺถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปตฺถก	(ฉบับใบลานเก่า)
อิ.	อิงฺคลิสโปตฺถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
สงฺ.	สงฺคีติเตปิฎก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาเตปิฎก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฺถจิโปตฺถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

****

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS- 8

ะ a า ā ิ i ี ī ุ u ู ū เ e โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	◌ं ṃ	

FIGURES

๑1 ๒2 ๓3 ๔4 ๕5 ๖6 ๗7 ๘8 ๙9 ๐0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์
ธรรมบทวิวรณ์
บาลี – ไทย
ภาค ๒

DHAMMAPADAVIVARAṆAM

Pāli - Thai

Part II

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๕๘

สารบาญ

พระคัมภีร์ธรรมบทวิวรณ์

บาลี - ไทย

ภาค ๒

เรื่อง	หน้า
๑๔. พุทธวรรค	
๑. เรื่องธิดามาร (๑๔๘)	๑
๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ (๑๔๙)	๔
๓. เรื่องนาคชื่อเอรกปัตต์ (๑๕๐)	๑๒
๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (๑๕๑)	๑๕
๕. เรื่องอนภิรตภิกษุ (๑๕๒)	๑๘
๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต (๑๕๓)	๒๑
๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (๑๕๔)	๒๓
๘. เรื่องภิกษุมากรูป (๑๕๕)	๒๔
๙. เรื่องเจดีย์ทองของพระทศพลทรงพระนามว่ากัสสปะ (๑๕๖)	๒๖
๑๕. สุขวรรค	
๑. เรื่องการระงับการทะเลาะกันแห่งหมู่พระญาติ (๑๕๗)	๒๙
๒. เรื่องมาร (๑๕๘)	๓๑
๓. เรื่องความปราชัยของพระเจ้าปเสนทิโกศล (๑๕๙)	๓๒
๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง (๑๖๐)	๓๓
๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (๑๖๑)	๓๓

เรื่อง	หน้า
๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล (๑๖๒)	๓๔
๗. เรื่องพระติสสเถระ (๑๖๓)	๓๖
๘. เรื่องท้าวสักกะ (๑๖๔)	๓๗
๑๖. ปิยวรรค	
๑. เรื่องบรรพชิตสามรูป (๑๖๕)	๔๑
๒. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง (๑๖๖)	๔๔
๓. เรื่องอุบาสิกาชื่อวิสาขา (๑๖๗)	๔๕
๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี (๑๖๘)	๔๖
๕. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร (๑๖๙)	๔๗
๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๑๗๐)	๔๗
๗. เรื่องเด็กห้าร้อยคน (๑๗๑)	๔๘
๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ (๑๗๒)	๔๙
๙. เรื่องนายนันทิยะ (๑๗๓)	๕๐
๑๗. โกธวรรค	
๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี (๑๗๔)	๕๓
๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๑๗๕)	๕๔
๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา (๑๗๖)	๕๕
๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ (๑๗๗)	๕๖
๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม (๑๗๘)	๕๗
๖. เรื่องนางปุณณทาสี (๑๗๙)	๕๙

เรื่อง **หน้า**

๗. เรื่องอตุลอุบาสก (๑๘๐) ๖๑
๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (๑๘๑) ๖๔

๑๘. มลวรรค

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ (๑๘๒) ๖๘
๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๑๘๓) ๗๑
๓. เรื่องพระติสสเถระ (๑๘๔) ๗๒
๔. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ (๑๘๕) ๗๓
๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง (๑๘๖) ๗๗
๖. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี (๑๘๗) ๗๙
๗. เรื่องอุบาสกห้าคน (๑๘๘) ๘๒
๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ (๑๘๙) ๘๔
๙. เรื่องอุบาสกห้าคน (๑๙๐) ๘๖
๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี (๑๙๑) ๘๗
๑๑. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ (๑๙๒) ๘๘
๑๒. เรื่องสุภัททปริพาชก (๑๙๓) ๘๙

๑๙. ธัมมัฏฐวรรค

๑. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย (๑๙๔) ๙๑
๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (๑๙๕) ๙๒
๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ (๑๙๖) ๙๓
๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ (๑๙๗) ๙๕
๕. เรื่องภิกษุมากรูป (๑๙๘) ๙๖

เรื่อง **หน้า**

๖. เรื่องภิกษุชื่อว่าหัตถกะ (๑๙๙) ๙๘
๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๒๐๐) ๙๙
๘. เรื่องเดียรถีย์ (๒๐๑) ๑๐๑
๙. เรื่องพรานเบ็ดชื่อว่าอริยะ (๒๐๒) ๑๐๓
๑๐. เรื่องภิกษุมากรูป (๒๐๓) ๑๐๔

๒๐. มัคควรรค

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป (๒๐๔) ๑๐๖
๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอีกเรื่องหนึ่ง (๒๐๕) ๑๐๙
๓. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ (๒๐๖) ๑๑๒
๔. เรื่องสุกรเปรต (๒๐๗) ๑๑๔
๕. เรื่องพระโปฐิลเถระ (๒๐๘) ๑๑๕
๖. เรื่องพระมหัลลกเถระ (๒๐๙) ๑๑๖
๗. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ (๒๑๐) ๑๑๙
๘. เรื่องพ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก (๒๑๑) ๑๒๐
๙. เรื่องนางกิสาโคตมี (๒๑๒) ๑๒๒
๑๐. เรื่องนางปฏาจารา (๒๑๓) ๑๒๓

๒๑. ปกิณณกวรรค

๑. เรื่องกรรมเก่าของพระองค์ (๒๑๔) ๑๒๖
๒. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ (๒๑๕) ๑๒๗
๓. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ (๒๑๖) ๑๒๘
๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ (๒๑๗) ๑๓๑

เรื่อง **หน้า**

๕. เรื่องนายทารุสากฏิกะ (๒๑๘) ๑๓๓
๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร (๒๑๙) ๑๓๔
๗. เรื่องจิตตคฤหบดี (๒๒๐) ๑๓๗
๘. เรื่องนางจูฬสุภัททา (๒๒๑) ๑๓๙
๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี (๒๒๒) ๑๔๕

๒๒. นิรยวรรค

๑. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี (๒๒๓) ๑๔๗
๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน (๒๒๔) ๑๔๘
๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา (๒๒๕) ๑๔๙
๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ (๒๒๖) ๑๕๐
๕. เรื่องภิกษุว่ายาก (๒๒๗) ๑๕๒
๖. เรื่องหญิงขี้หึง (๒๒๘) ๑๕๔
๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ (๒๒๙) ๑๕๖
๘. เรื่องนิครนถ์ (๒๓๐) ๑๕๗
๙. เรื่องสาวกของเดียรถีย์ (๒๓๑) ๑๖๐

๒๓. นาควรรค

๑. เรื่องของพระองค์ (๒๓๒) ๑๖๒
๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง (๒๓๓) ๑๖๕
๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า (๒๓๔) ๑๖๖
๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล (๒๓๕) ๑๗๐
๕. เรื่องสานุสามเณร (๒๓๖) ๑๗๑

เรื่อง **หน้า**

๖. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ (๒๓๗) ๑๗๙
๗. เรื่องภิกษุมากรูป (๒๓๘) ๑๘๐
๘. เรื่องมาร (๒๓๙) ๑๘๔

๒๔. ตัณหาวรรค

๑. เรื่องปลาชื่อว่ากปิละ (๒๔๐) ๑๘๙
๒. เรื่องนางสุกร (๒๔๑) ๑๙๓
๓. เรื่องภิกษุอยากสึก (๒๔๒) ๑๙๙
๔. เรื่องเรือนจำ (๒๔๓) ๒๐๐
๕. เรื่องพระนางเขมา (๒๔๔) ๒๐๒
๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน (๒๔๕) ๒๐๔
๗. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต (๒๔๖) ๒๐๗
๘. เรื่องมาร (๒๔๗) ๒๑๔
๙. เรื่องอุปกาชีวก (๒๔๘) ๒๑๕
๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช (๒๔๙) ๒๑๗
๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร (๒๕๐) ๒๑๗
๑๒. เรื่องอังกุรเทพบุตร (๒๕๑) ๒๑๘

๒๕. ภิกขุวรรค

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป (๒๕๒) ๒๒๐
๒. เรื่องภิกษุผู้ฆ่าหงส์ (๒๕๓) ๒๒๓
๓. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ (๒๕๔) ๒๒๕
๔. เรื่องพระธัมมารามเถระ (๒๕๕) ๒๒๘

เรื่อง **หน้า**

๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง (๒๕๖) ๒๒๙
๖. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์ (๒๕๗) ๒๓๑
๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ (๒๕๘) ๒๓๓
๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป (๒๕๙) ๒๔๑
๙. เรื่องพระสันตกายเถระ (๒๖๐) ๒๔๒
๑๐. เรื่องพระนังคลกูฏเถระ (๒๖๑) ๒๔๓
๑๑. เรื่องพระวักกลิเถระ (๒๖๒) ๒๔๔
๑๒. เรื่องสุมนสามเณร (๒๖๓) ๒๔๕

๒๖. พราหมณวรรค

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก (๒๖๔) ๒๕๑
๒. เรื่องภิกษุมากรูป (๒๖๕) ๒๕๒
๓. เรื่องมาร (๒๖๖) ๒๕๓
๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๒๖๗) ๒๕๔
๕. เรื่องพระอานนทเถระ (๒๖๘) ๒๕๕
๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง (๒๖๙) ๒๕๖
๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๗๐) ๒๕๗
๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี (๒๗๑) ๒๖๐
๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๗๒) ๒๖๑
๑๐. เรื่องชฎิลพราหมณ์ (๒๗๓) ๒๖๒
๑๑. เรื่องกุหกพราหมณ์ (๒๗๔) ๒๖๓
๑๒. เรื่องนางกิสาโคตมี (๒๗๕) ๒๖๖
๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๒๗๖) ๒๖๗

เรื่อง **หน้า**

๑๔. เรื่องอุคคเสน (๒๗๗) ๒๖๘
๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน (๒๗๘) ๒๖๙
๑๖. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์ (๒๗๙) ๒๗๐
๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๘๐) ๒๗๓
๑๘. เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี (๒๘๑) ๒๗๔
๑๙. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๒๘๒) ๒๗๕
๒๐. เรื่องพระนางเขมาภิกษุณี (๒๘๓) ๒๗๖
๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา (๒๘๔) ๒๗๗
๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๒๘๕) ๒๗๘
๒๓. เรื่องสามเณร (๒๘๖) ๒๗๙
๒๔. เรื่องพระมหาปันถกเถระ (๒๘๗) ๒๘๐
๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ (๒๘๘) ๒๘๑
๒๖. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๒๘๙) ๒๘๒
๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ (๒๙๐) ๒๘๓
๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ (๒๙๑) ๒๘๓
๒๙. เรื่องพระเรวตเถระ (๒๙๒) ๒๘๔
๓๐. เรื่องพระจันทาภเถระ (๒๙๓) ๒๘๕
๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ (๒๙๔) ๒๘๖
๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ (๒๙๕) ๒๘๘
๓๓. เรื่องพระโชติกเถระ (๒๙๖) ๒๘๙
๓๔. เรื่องพระภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ (๒๙๗) ๒๙๐
๓๕. เรื่องพระภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ (๒๙๘) ๒๙๑
๓๖. เรื่องพระวังคีสเถระ (๒๙๙) ๒๙๒

เรื่อง **หน้า**

๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี (๓๐๐) ๒๙๓
๓๘. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ (๓๐๑) ๒๙๔
๓๙. เรื่องเทวหิตพราหมณ์ (๓๐๒) ๒๙๕
นิคมกถา ๒๙๘

ธรรมบทวิวรณ์

ภาค ๒

๑๔. พุทฺธวคฺค

๑. มารธีตาวตฺถุ[๑] (๑๔๘)

รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ
มุฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ
วิวฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทํ.[๒]

อยํ คาถา เหฏฺฐา โอโลเกตพฺพา.

ยสฺส ชิตํ นาวชียติ
ชิตมสฺส[๓] โนยาติ โกจิ โลเก

๑๔. พุทธวรรค

๑. เรื่องธิดามาร (๑๔๘)

จริงอยู่ คนเจ้าราคะมีรอยเท้ากระโหย่ง (เว้ากลาง) คนเจ้าโทสะมีรอยเท้าตรงส้นบีบ (หนักทางส้นเท้า) คนเจ้าโมหะมีรอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายเท้า) (ส่วน) คนมีกิเลสเพียงดังหลังคาอันเปิดแล้ว (คนไม่มีกิเลส) มีรอยเท้าเช่นนี้ ๆ.

ผู้ประสงค์จะศึกษาเรื่องราว พึงดูคาถา (ของเรื่องธิดามาร) นี้ในตอนต้น.

กิเลสชาตมีตัณหาราคะเป็นต้น อันพระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว

---

[๑] ฉ. มารธีตรวตฺถุ.

[๒] วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๑๐๑, องฺ. อฏฺฐ. ๑/๓๓๕, ธ. อ. ๖/๖๒-๓.

[๓] ฉ. ชิตํ ยสฺส.

ตำ พุทฺธมนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถ.[๑]

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น จะไม่ทรงพ่ายแพ้กิเลสชาตนั้นอีก. กิเลสน้อยหนึ่งในโลก ที่พระองค์ทรงชนะแล้วจะไม่กลับไปหาพระองค์อีก, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์อันหาที่สุดมิได้ ผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร.

มารธีตโร ตณฺหาราคาอรติ กิเลสชาตำ **ยสฺส** เยน พุทฺเธน ชิตำ, ตำ กิเลสชาตำ เตน พุทฺเธน อวชิยติ, **โลเก** อิมสฺมึ โลเก โกจิ กิเลโส **ชิตำ** พุทฺเธน ชิโต **อสฺส** พุทฺธสฺส **โนยาติ** อนุยาตุำ อนุคมิตุำ น สกฺโกติ, ตุเมฺห **ตำ อปทำ** อการณำ **อนนฺตโคจรำ** อนนฺตอารมฺมณำ พุทฺธำ **เกน ปเทน** เกน การเณน เนสฺสถ.

ชื่อว่า**ธิดามาร** ได้แก่นางตัณหา นางราคาและนางอรดี ซึ่งเป็นกิเลสชาต อันพระพุทธเจ้า**พระองค์ใด** คือผู้ใดทรงชนะแล้ว, กิเลสชาตนั้น อันพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นจะไม่ทรงพ่ายแพ้อีก, กิเลสน้อยหนึ่ง**ในโลก** คือในโลกนี้ ที่พระองค์**ทรงชนะแล้ว** คือที่พระพุทธเจ้าทรงมีชัยแล้ว **จะไม่กลับไปหา** คือไม่สามารถจะติดตามไป คือเข้าไปใกล้พระพุทธเจ้า**พระองค์นั้น**ได้อีก พวกเจ้าจักนำไปซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์**นั้น ผู้ไม่มีร่องรอย** คือหาเหตุมิได้ **ผู้มีอารมณ์หาที่สุดมิได้** คือผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด **ด้วยร่องรอยอะไร** คือด้วยเหตุอะไร.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๓๙.

ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว
ตํ พุทฺธมนนฺตโคจรํ
อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ.[๑]

ตัณหาเปรียบดังตาข่าย ซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อจะนำไปในภพไหน ๆ พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์หาที่สุดมิได้ ผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร.

ชาลินี ตณฺหาชาลินี **ยสฺส** เยน พุทฺเธน **วิสตฺติกา** อวิสตฺติวิรหิตา ชิตา **กุหิญฺจิ** กิสฺมึ ภเว ตํ พุทฺธํ ตณฺหา เนตเว นตฺถิ, ตุเมฺห **ตํ** พุทฺธํ อนนฺตโคจรํ อปทํ เกน ปเทน เนสฺสถ.

ตัณหาเปรียบดังข่าย คือตัณหาเพียงดังตาข่าย **มีปกติซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ** คือไม่เว้นจากการซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ อันพระพุทธเจ้า**พระองค์ใด** คือผู้ใดทรงชนะแล้ว ตัณหานั้นที่จะนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไป**ในภพไหน ๆ** คือในภพอะไร ย่อมไม่มี, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์**นั้น** ผู้มีอารมณ์หาที่สุดมิได้ ผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๓๙.

ธรรมบทภาคผนวก ป-ท.๒-๑

๒. ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ (๑๔๙)

ตเถว ทานํ พหุกํ
ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ
นปิ โตเสติ ทายกํ.[๑]

ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ, **ผลํ** ทานสฺส ผลํ วิปุลํ โหติ น, ทานสฺส ผลํ ทายกํ ปุคฺคลํ โตเสติ นปิ.

ยถาปิ ภุฑฺเก เขตฺเต
พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺตํ
ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.[๒]

ยถาปิ พีชํ อปฺปิ **ภุฑฺเก เขตฺเต** สุนฺทเร เขตฺเต **โรปิตํ** กสเกน โรปิตํ สมฺมา **ธารํ** ผลํ **กสกํ** ปุคฺคลํ โตเสติ ปเวจฺฉนฺเต เทเว.

๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ (๑๔๙)

(พืชแม้มาก อันบุคคลหว่านแล้วในนาดอน ย่อมไม่มีผลไพบูลย์ ทั้งไม่ทำชาวนาให้ยินดี ฉันใด) ทานเป็นอันมาก อันบุคคลให้ไว้ในหมู่คนผู้ทุศีล ก็ย่อมไม่มีผลไพบูลย์ ทั้งไม่ทำผู้ให้ให้ยินดี ฉันนั้น.

ทานเป็นอันมาก ที่บุคคลให้ไว้ในหมู่คนทุศีล **ผล**แห่งทาน (ที่ถวายนั้น) ย่อมไม่มีผลไพบูลย์ ทั้งผลของทาน (ที่ถวายนั้น) ก็ไม่ทำผู้ให้ให้ยินดี ฉันนั้น.

พืชแม้น้อย อันบุคคลหว่านแล้วในนาดี เมื่อฝนหยาดเม็ดลงมาถูกต้องตามฤดูกาล ก็จะบังเกิดผล ทำให้ชาวนาพอใจได้.

พืชแม้จะน้อยที่บุคคล**หว่านแล้ว** คือที่ชาวนาเพาะปลูกแล้ว**ในนาดี** คือในนาที่มีดินดี เมื่อเมฆ**ยังฝน**ให้ตกลงมาโดยชอบก็จะบังเกิดผล ทำให้บุคคล**ผู้เป็นชาวนา**พอใจได้ แม้ฉันใด.

---

[๑] ธ. อ. ๖/๘๖. [๒] ขุ. เปต. ๒๖/๑๙๖.

ตเถว สีลวนฺเตสุ
　　คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ
[๑]อปฺปกมฺปิ กตํ การํ
　　ปุญฺญํ โหติ มหปฺผลํ.[๑]

สักการะแม้เล็กน้อยที่บุคคลกระทำแล้วในหมู่ท่านผู้มีศีล มีคุณ ผู้คงที่ ย่อมเป็นบุญที่มีผลมาก ฉันนั้นเหมือนกัน.

ตเถว ตถา เอว ปุญฺญํ สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ **ตาทีสุ** ขีณาสเวสุ กตํ การํ อปฺปกมฺปิ, ปุญฺญํ กตํ มหปฺผลํ โหติ.

สักการะแม้จะมีจำนวนน้อยที่บุคคลกระทำแล้วในหมู่ชนผู้มีศีล ผู้มีคุณ **ผู้คงที่** คือผู้เป็นพระขีณาสพ ย่อมบังเกิดบุญได้ **ฉันนั้นเหมือนกัน** คือเหมือนฉันนั้น บุญที่บุคคล(นั้น) ทำแล้ว ย่อมมีผลมาก.

วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ
　　ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ
วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเต.[๒]

บุคคลพึงเลือกให้ทานในเขตที่ให้แล้วมีผลมาก การเลือกให้ พระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญ ทานที่บุคคลให้แล้วในทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย ที่มีอยู่ในชีวโลกนี้ ย่อมมีผลมาก เหมือนพืชที่บุคคลหว่านแล้วในนาดี ย่อมมีผลมาก ฉะนั้น.

ปุคฺคเลน วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ตํ ทานํ **ยตฺถ** ยสฺมึ ขีณาสเว ทินฺนํ มหปฺผลํ. วิเจยฺย ทานํ **สุคตปฺปสตฺถํ** สุคเตน ปสตฺถํ, ทานานิ อิธ **ชีวโลเก** มนุสฺสโลเก **เย ทกฺขิเณยฺยา** เย

บุคคลพึงเลือกให้ทาน **ในบุญเขต** คือในพระขีณาสพที่บุคคลให้แล้วมีผลมาก. การเลือกให้**พระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญ** คืออันพระสุคตเจ้าทรงยกย่อง, **พระทักขิไณยบุคคลเหล่าใด** คือพระ

---

[๑] ธ. อ. ๖/๘๖. อปฺปเกปิ กเต การเ ผลํ โตเสติ ทายกํ.

[๒] ธ. อ. ๖/๘๗.

ขีณาสวา วุตฺตานิ, ยถา ทานานิ **เอเตสุ** ขีณาสเวสุ **ทินฺนานิ** ทายเกน ทินฺนานิ มหปฺผลานิ โหนฺติ, ยถา พีชานิ สุเขตฺเต **วุตฺตานิ** กสเกน วปฺปิตานิ มหปฺผลานิ โหนฺติ.

ขีณาสพเหล่าใด ที่ท่านกล่าวถึง **ในเอเตสุ** คือในมนุษยโลกนี้, ทานทั้งหลาย ได้แก่ ทาน คือการ**ให้**ที่บุคคล**ถวายแล้ว** คือที่ทายกให้แล้ว **ในขีณาสเวสุ** คือในพระขีณาสพเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก, เหมือนอย่างพืชที่บุคคล**หว่านแล้ว** คือที่ชาวนาเพาะปลูกแล้วในนาดี ย่อมให้ผลมาก ฉะนั้น.

ติณโทสานิ เขตฺตานิ
ราคโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.[๑]

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้ปราศจากราคะ ย่อมมีผลมาก.

เขตฺตานิ ติณโทสานิ, อยํ ปชา **ราคโทสา** ราเคน ทุฏฺฐา. ตสฺมา หิ ยสฺมา ยํ ทานํ **วีตราเคสุ** ขีณาสเวสุ **ทินฺนํ** ทายเกน ทินฺนํ, ตं ทานํ มหปฺผลํ โหติ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ คือถูกราคะประทุษร้ายแล้ว **เพราะฉะนั้นแล** คือเพราะว่าทานที่บุคคล**ให้แล้ว** คือที่ทายกถวายแล้ว **ในท่านผู้ปราศจากราคะ** คือในพระขีณาสพทั้งหลาย จึงเป็นทานมีผลมาก.

ติณโทสานิ เขตฺตานิ
โทสโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.[๒]

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มีโทสะเป็นโทษ เพราะเหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้ปราศจากโทสะ จึงเป็นทานมีผลมาก.

---

๑ ธ. อ. ๖/๘๗. ๒ ธ. อ. ๖/๘๗.

เขตฺตานิ ติณโทสานิ อยํ ปชา **โทสโทสา** โทเสน ทุฏฺฐา. **ตสฺมา หิ** ยสฺมา ทานํ **วีตโทเสสุ** ขีณาสเวสุ **ทินฺนํ** ทายเกน ทินฺนํ มหปฺผลํ โหติ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้**มีโทสะเป็นโทษ** คือถูกโทสะประทุษร้ายแล้ว **เพราะฉะนั้นแล** คือเพราะเหตุที่ทานที่บุคคล **ให้แล้ว** คือที่ทายกถวายแล้ว **ในท่านผู้ปราศจากโทสะ** คือในพระขีณาสพทั้งหลาย จึงเป็นทานมีผลมาก.

ติณโทสานิ เขตฺตานิ
โมหโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.[๑]

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มีโมหะเป็นโทษ เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้ปราศจากโมหะ จึงเป็นทานมีผลมาก.

เขตฺตานิ ติณโทสานิ, อยํ ปชา **โมหโทสา** โมเหน ทุฏฺฐา, **ตสฺมา หิ** ยสฺมา ทานํ **วีตโมเหสุ** ขีณาสเวสุ **ทินฺนํ** ทายเกน ทินฺนํ มหปฺผลํ โหติ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้**มีโมหะเป็นโทษ** คือถูกโมหะประทุษร้ายแล้ว **เพราะฉะนั้นแล** คือเพราะเหตุที่ทานที่บุคคล **ให้แล้ว** คือที่ทายกถวายแล้ว ในทาน**ผู้ปราศจากโมหะ** คือในพระขีณาสพทั้งหลาย จึงเป็นทานมีผลมาก.

ติณโทสานิ เขตฺตานิ
อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มีความปรารถนาเป็นโทษ เพราะฉะนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้ว

---

[๑] ธ. อ. ๖/๘๗.

ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.[๑]

ในท่านผู้ปราศจากความปรารถนา จึงเป็นทานมีผลมาก.

เขตฺตานิ ติณโทสานิ, อยํ ปชา **อิจฺฉาโทสา** อิจฺเฉน ทุฏฺฐา, **ตสฺมา หิ** ยสฺมา ทานํ **วิคตีจฺเฉทสฺ** ขีณาสเวสุ **ทินฺนํ** ทายเกน ทินฺนํ มหปฺผลํ โหติ.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ หมู่สัตว์นี้มี**ความปรารถนาเป็นโทษ** คือถูกความปรารถนาประทุษร้ายแล้ว **เพราะฉะนั้นแล** คือเพราะเหตุที่ทานที่บุคคล**ให้แล้ว** คือที่ทายกถวายแล้วในท่าน**ผู้ปราศจากความปรารถนา** คือในพระขีณาสพทั้งหลาย จึงเป็นทานมีผลมาก.

น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ
น สุโต อุท กสฺสจิ
เอวํ วคฺคุคโท สตฺถา
ตุสิตา มหิมาคโต.[๒]

พระศาสดา ผู้มีถ้อยคำอันไพเราะอย่างนี้ เสด็จมาแล้วจากสวรรค์ชั้นดุสิตสู่โลกนี้ เมื่อก่อนนี้เราไม่เคยเห็น หรือเคยได้ยินใคร ๆ.

สตฺถา อิโต กาลา ปุพฺเพ **เม** มยา ทิฏฺโฐ น, อหํ อิโต กาลา ปุพฺเพ อุท กสฺสจิ ปุคฺคลสฺส น สุโต, สตฺถา **วคฺคุคโท** มธุรกโถ, เอวํ ตุสิตา มหึ อาคโต โหติ.

เมื่อก่อนนี้**เรา**คือข้าพเจ้าไม่เคยเห็นพระศาสดา หรือว่า เมื่อก่อนนี้เราไม่เคยได้ยิน (ข่าวพระศาสดา) จากใคร ๆ เลย, พระศาสดา**ทรงเป็นผู้มีถ้อยคำไพเราะ** คือทรงเป็นผู้มีมธุรวาจา, พระองค์เป็นผู้เสด็จมาแล้วจากสวรรค์ชั้นดุสิตสู่โลกนี้ (มหิ แปลว่า แผ่นดิน ซึ่งหมายถึงโลกนี้).

---

[๑] ธ. อ. ๖/๘๗. [๒] ธ. อ. ๖/๙๐.

เย ฌานปฺปสุตา ธีรา
เนกฺขมฺมูปสเม รตา
เทวาปิ เตสํ ปีหยนฺติ
สมฺพุทฺธานํ สตีมตนฺติ.[๑]

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ทรงเป็นปราชญ์ขวนขวายในฌาน ยินดีแล้วในธรรม เป็นที่เข้าไปสงบด้วยเนกขัมมะ แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็ย่อมกระหยิ่มต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้มีสติ.

เย สมฺมาสมฺพุทฺธา **ฌานปฺปสุตา** ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ อาวชฺชนสมาปชฺชน-อธิฏฺฐานวุฏฺฐานปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตยุตฺตา ธีรา วิคตปาปา เนกฺขมฺมูปสเม **รตา** นิพฺพานํ อภิรตา โหนฺติ, **เทวาปิ** มนุสฺสาปิ เตสํ พุทฺธานํ **สตีมตํ** สติมนฺตานํ **ปีหยนฺติ** ปตฺเถนฺติ เอวรูปานํ คุณวนฺตานํ เตสํ สติยา สมนฺนาคตานํ พุทฺธานํ "อโห วต มยํ พุทฺธา ภเวยฺยามา"ติ พุทฺธภาวํ อิจฺฉมานา ปีหยนฺติ ปตฺเถนฺติ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด **ทรงขวนขวายในฌาน** คือทรงประกอบขวนขวายด้วยการนึก (อาวัชชนะ) การเข้า (สมาปัชชนะ) การอธิษฐาน (อธิฏฐาน) และการพิจารณา (ปัจจเวกขณะ) ในฌานทั้งสองนี้ คือลักขณูปนิชฌาน (และ) อารัมมณูปนิชฌาน ทรงเป็นปราชญ์มีบาปกรรมหมดสิ้นไปแล้ว **ทรงยินดี**ในธรรมเป็นเครื่องเข้าไปสงบด้วยเนกขัมมะ คือทรงยินดียิ่งซึ่งพระนิพพาน ทั้งเทวดาทั้งมนุษย์ต่างก็กระหยิ่ม คือพากันปรารถนาต่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้น **ผู้มีสติ** คือมีสติ ผู้มีคุณเห็นปานนี้ คือผู้ประกอบด้วยสติเหล่านั้น, เมื่อจะปรารถนาย่อมกระหยิ่ม คือย่อมปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าว่า "โอหนอ เราพึงเป็นพระพุทธเจ้า" ดังนี้.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๓๙.

เย จ สงฺขาตธมฺมา เส
เย จ เสขา ปุถู อิธ
เตสํ เม นิปกฺโก อริโย
ปุฏฺโฐ เม พฺรูหิ มาริสาติ.[๑]

ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ เธอมีปัญญารักษาตน เป็นผู้ประเสริฐ อันเราถามถึงความเป็นไปของท่านผู้มีธรรมอันนับพร้อมแล้วทั้งหลาย และพระเสขะทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่มากในโลกนี้ จงบอกความเป็นไปนั้นแก่เรา.

เย จ ปุถุชฺชนา สงฺขาตธมฺมา **เส** ปทปูรณตฺเถ นิปาโต. **เย จ เสขา** สตฺต เสขา **อิธ** อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน ปุถุชฺชนา, อริโย **นิปโก** นิปกฺกปญฺโญ **เตสํ** ปุถุชฺชนานํ สตฺตานํ **เม** มยา ปุฏฺโฐ **โภ มาริส** โภ นิทฺทุกฺขภาโว **เม** มยฺหํ **พฺรูหิ** กเถหิ ตฺวํ.

ก็ปุถุชนเหล่าใด ผู้มีธรรมอันนับพร้อมแล้ว, ศัพท์ว่า **เส** เป็นนิบาตใช้ในความหมายว่า ทำบทให้เต็ม. ก็พระเสขะเหล่าใด คือพระเสขะ ๗ จำพวก, ได้แก่ ปุถุชนทั้งหลาย**ในโลกนี้** คือศาสนาของพระศาสดานี้, พระอริยะผู้มี**ปัญญารักษาตน** คือผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตน **ดูกรท่านผู้นิรทุกข์ผู้เจริญ** คือท่านผู้มีภาวะอันหาทุกข์มิได้ ผู้เจริญ ท่าน **ผู้อันเรา** คือข้าพเจ้าถามถึง (ความเป็นไป) ของพระอริยะผู้เป็นเสขะ ๗ จำพวก (และ)ของปุถุชน คือของสัตว์ทั้งหลาย **เหล่านั้น ขอจงบอก** คือจงกล่าว**แก่เรา** คือข้าพเจ้า.

คงฺคาย วาลุกา ขีเย
อุทกํ ขีเย มหณฺณเว

ทรายในแม่น้ำคงคาพึงสิ้นไป น้ำในห้วงน้ำใหญ่พึงสิ้นไป ดินในแผ่นดิน

---

[๑] ธ. ป. ๖/๙๒.

มหิยา มตฺติกา ขีเย
ตฺวน ขีเย มม พุทฺธิ จาติ.[๑]

พึงสิ้นไป ความรู้ของเราไม่พึงสิ้นไป.

วาลุกา คงฺคาย **ขีเย** ขีเยยฺย, อุทกํ มหณฺณเว มหาสมุทฺเท **ขีเย** ขีเยยฺย, มตฺติกา มหิยา **ขีเย** ขีเยยฺย, มม พุทฺธิ จ ปญฺญา จ น ขีเยยฺย.

เม็ดทรายในแม่น้ำคงคา **จะพึงสิ้นไป** คือหมดไป(ก็ดี) น้ำในห้วงน้ำใหญ่ คือ มหาสมุทร **จะพึงสิ้นไป** คือหมดไป (ก็ดี) ดินในแผ่นดิน **จะพึงสิ้นไป** คือหมดไป (ก็ดี) แต่ความรู้และปัญญาของเราไม่พึงสิ้นไป.

ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตมฺ อปญฺญา
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺติ.[๒]

คนที่มาประชุมกันแล้ว แม้ตั้งพันเป็นกำหนด คนเหล่านั้นหาปัญญามิได้ พึงคร่ำครวญตั้งร้อยปี บุรุษผู้ใดรู้ชัดอรรถแห่งภาษิตได้ บุรุษผู้นั้นซึ่งเป็นผู้มีปัญญาคนเดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า.

เย ชนา, เต ชนา **วสฺสสตมฺ** วสฺสสตกาลํ อปญฺญา สมาคตานํ ชนานํ ปโรสหสฺสมฺ กนฺเทยฺยุ๎ โย ปุริโส สปญฺโญ, โส **เอโกว** เอกภูโตว ภาสิตสฺส วจนสฺส อตฺถมฺ **วิชานาติ เสยฺโย** โหติ.

เหล่าชนผู้ไม่มีปัญญาตั้งพันคนที่มาประชุมกัน จะพึงคร่ำครวญเป็น**ร้อยปี** คือตลอดเวลาร้อยปี, (ส่วน)คนที่มีปัญญา**เพียงคนเดียวเท่านั้น** คือเป็นผู้เดียวเท่านั้น **ย่อมรู้ชัด**อรรถแห่งคำอันเป็นภาษิต **ยังประเสริฐกว่า.**

---

[๑] ธ. อ. ๖/๙๓.
[๒] ขุ. ขา. ๒๗/๙๙/๓๒.

๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ (๑๕๐)

กึสุ อธิปตี ราชา
กึสุ ราชา รชสฺสิโร
กถํสุ วิรโช โหติ
กถํ พาโลติ วุจฺจติ.[๑]

โย ราชา **อธิปตี** มนุสฺสานํ อธิปติ, กึสุ โก โย ราชา รชสฺสิโร, กึสุ โก ปุคฺคโล **วิรโช** วิคตกิเลโส **กถํ** เกน ปกาเรน โหติ ปุคฺคโล พาโล อิติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ **กถํ** เกน ปกาเรน.

ฉทฺวาราธิปตี ราชา
รชมาโน[๑] รชสฺสิโร
อรชํ[๒] วิรโช โหติ
รชํ[๓] พาโลติ วุจฺจติ.

๓. เรื่องนาคชื่อเอรกปัตต์ (๑๕๐)

ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า ชื่อว่าเป็นพระราชา อย่างไรเล่าพระราชาชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร อย่างไรเล่าชื่อว่าผู้ปราศจากธุลี อย่างไรท่านเรียกว่าคนพาล.

บุคคลใด**ผู้เป็นใหญ่** คือเป็นอธิบดีแห่งมนุษย์ทั้งหลาย อย่างไรเล่า จึงจะชื่อว่าเป็นพระราชา พระราชาพระองค์ใดเล่า จึงชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร บุคคล**เช่นไร** คือโดยประการไร จึงชื่อว่า**เป็นผู้ปราศจากธุลี** คือเป็นผู้ปราศจากกิเลส บัณฑิตจะเรียกบุคคลว่าเป็นพาล**อย่างไร** คือโดยประการเช่นไร.

บุคคลผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ จึงชื่อว่าเป็นพระราชา, พระราชาผู้กำหนัดอยู่ ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร ผู้ไม่กำหนัด ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากธุลี ผู้มีธุลี ท่านเรียกว่าคนพาล.

---

[๑] ฉ. รชฺชมาโน รชิสฺสิโร. ธ. อ. ๖/๙๕.
[๒] ฉ. อรชฺชํ. ธ. อ. ๖/๙๖.
[๓] ฉ. รชฺชํ.

โย ราชา ฉทฺวาราธิปติ รชมาโน ฉทฺวาเรสุ รชสฺสิโร, โย ราชา อรชํ ฉทฺวาเร วิรโช โหติ, ปุคฺคโล รชํ ฉทฺวาเรสุ พาโลติ วุจฺจติ ปณฺฑิเตน.

บุคคล **ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖** จึงจะชื่อว่าเป็นพระราชา, พระราชากำหนัดอยู่ในทวาร ๖ ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร พระราชาผู้ไม่ทรงกำหนัดในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากธุลี บุคคลผู้กำหนัดอยู่ในทวาร ๖ บัณฑิตเรียกว่า เป็นคนพาล.

เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล
กถํ นุทติ ปณฺฑิโต
โยคกฺเขมี กถํ โหติ
ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต.[๑]

คนพาลถูกอะไรเล่าพัดไป บัณฑิตจะบรรเทา (สิ่งนั้น) ได้อย่างไร บุคคล จะเป็นผู้เกษมจากโยคะได้อย่างไร ท่านผู้อันเราถามแล้ว โปรดบอกข้อนั้นแก่เรา.

พาโล เยน **สภาเวน** วุยฺหติ เกน สภาเวน, โย ปณฺฑิโต ยํ วตฺถุ **นุทติ** วิโนเทติ วิทฺธเสติ **กถํ** เกน ปกาเรน สภาโว โยคกฺเขมี โหติ, **กถํ** ตฺวํ ยํ การณํ ปุจฺฉิโต มยา ตํ การณํ เม อกฺขาหิ.

คนพาล**ถูกสภาวะใด**พัดไป คือถูกสภาวะเช่นไรพัดไป, บุคคลผู้เป็นบัณฑิต **ย่อมบรรเทา** คือขจัด ได้แก่ปัดเป่าเรื่องราว **ได้อย่างไร** คือโดยประการไร บุคคลจะเป็นผู้มีสภาวะ คือเป็นผู้เกษมจากโยคะ ได้อย่างไร, ท่านเป็นผู้อันข้าพเจ้าถามถึงเหตุใด ขอจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วย.

โอเฆน วุยฺหตี พาโล
โยคา นุทติ ปณฺฑิโต

คนพาลถูกห้วงน้ำพัดพาไป บัณฑิตย่อมบรรเทาห้วงน้ำได้ด้วยความเพียร

---

[๑] ธ. อ. ๖/๙๗.

สพฺพโยควิสํยุตฺโต
โยคกฺเขมีติ วุจฺจตีติ.[๑]

บุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องกับโยคะทั้งปวง พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า ผู้มีความเกษมจากโยคะ.

โย พาโล **โอเฆน** กามโยคาทินา จตุพฺพิเธน โอเฆน วุยฺหติ, โย ปณฺฑิโต **โยคา** สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน ตํ โอฆํ **นุทติ** วิโนเทติ ปุคฺคโล **สพฺพโยควิสํยุตฺโต** สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ สญฺโญชเนหิ วิสํยุตฺโต โยคกฺเขมีติ **วุจฺจติ** วุจฺจเต ภควตา.

บุคคลผู้เป็นคนพาล ย่อมถูก **โอฆะ** คือโอฆะทั้ง ๔ มีกามโยคะเป็นต้นพัดพาไป, ส่วนบุคคลผู้เป็นบัณฑิต **ย่อมบรรเทา** คือย่อมกำจัดโอฆะนั้น **ด้วยความเพียร** คือด้วยความพยายามกล่าวคือความเพียรชอบ (สัมมัปปธาน) **บุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องกับโยคะทั้งปวง** คือไม่พัวพันกับสังโยชน์ทั้งปวง มีกามสังโยชน์เป็นต้น พระผู้มีพระภาค**ย่อมตรัส** คือตรัสเรียกว่า ผู้มีความเกษมจากโยคะ.

กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ
กิจฺฉํ มจฺจานชีวิตํ
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ
กิจฺโฉ พุทฺธานํ อุปฺปาโทติ.[๒]

การได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การได้ฟังพระธรรมก็เป็นเรื่องยาก การเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการยาก.

มนุสฺสปฏิลาโภ โลกสฺมึ มหนฺเตน วายาเมน มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา มนุสฺสปฏิลาโภ นาม **กิจฺโฉ** ทุลฺลโภ, มจฺจานํ ชีวิตํ **กิจฺฉํ** ทุลฺลภํ, ธมฺมสฺสวนํ

การได้อัตภาพเป็นมนุษย์ คือธรรมดาว่าการได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์ในโลก ถือว่า**เป็นเรื่องยาก** คือยากที่จะได้มา เพราะจะต้องได้มาด้วยความ

---

[๑] ธ. อ. ๖/๙๗. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๓๙.

โลเก อเนเกสุปิ กปฺเปสุ ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย สทฺธมฺมสฺสวนมฺปิ **กิจฺฉ**ं ทุลฺลภं, **กิจฺโฉ พุทฺธานं อุปฺปาโท** มหนฺเตน วายาเมน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินีหารสฺส จ อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ ทุลฺลภุปฺปาทโต พุทฺธานं อุปฺปาโทปิ **กิจฺโฉเยว** อติวิย ทุลฺลโภติ.

พยายามมาก (และ) ด้วยกุศลอันใหญ่, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายเป็น**อยู่ยาก** คือหาได้ยาก, การฟังธรรมคือแม้การได้ฟังพระสัทธรรม**เป็นเรื่องยาก** คือหาได้ยากในโลก เพราะแม้ในแต่ละกัป จะหาบุคคลผู้แสดงธรรมได้ก็แสนยาก, **การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็เป็นเรื่องยาก** คือแม้ว่าการเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย **เป็นเรื่องยากทีเดียว** คือหาได้ยากยิ่งนัก เพราะบุคคลจะสำเร็จอภินิหารได้ จะต้องใช้ความเพียรอย่างมาก และจะต้องใช้เวลานานหลายโกฏิกัป จึงจะหาบุคคลผู้สำเร็จอภินิหารได้ ฉะนี้แล.

๔. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (๑๕๑)

สพฺพปาปสฺส อกรณं
　　กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนं
　　เอตं พุทฺธานสาสนं.[๑]

๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (๑๕๑)

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๓๙.

สพฺพปาปสฺส สพฺพสฺส อกุสลสฺส ธมฺมสฺส อกรณํ โหติ, กุสลสฺส **อุปสมฺปทา** อุปฺปาทนํ, **สจิตฺตปริโยทปนํ** ปญฺจหิ นีวรเณหิ อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนํ โหติ, **พุทฺธานํ** สพฺพพุทฺธานํ เอตํ **สาสนํ** อยํ อนุสิฏฺฐี โหติ.

การไม่ทำ**บาปทั้งปวง** คืออกุศลธรรมทุกชนิด, การทำกุศล**ให้ถึงพร้อม** คือการยังกุศลให้เกิดขึ้น, **การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว** คือการชำระจิตของตนให้หมดจดจากนีวรณธรรมทั้ง ๕, ทั้ง ๓ ข้อนี้ **เป็นคำสอน** คือเป็นพระอนุศาสนี**ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย** คือของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์.

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโตฺ.[๑]

ความอดทน คือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลายย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ.

ยา เอสา ตีติกฺขาสงฺขาตา **ขนฺตี** นาม, อิทํ อิมสฺมึ สาสเน **ปรมํ ตโป** อุตฺตมํ ตโป, นิพฺพานํ **ปรมํ** เสฏฺฐํ พุทฺธา วทนฺติ. **น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี โย ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี** ปเรสํ สตฺตานํ ปาณิอาทีหิ ปรํ อุปหนนฺโต **วิเหฐยนฺโตฺ** ปีเฬนฺโต, ปรูปฆาตี ปพฺพชิโต นาม **น โหติ** น ภวติ **สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโตฺ** โย สตฺโต **ปรํ** สตฺตํ **วิเหฐยนฺโตฺ**

ชื่อว่า**ความอดทน** กล่าวคือความอดกลั้น**เป็นตบะอย่างยิ่ง** คือเป็นธรรมเครื่องเผากิเลสอย่างเยี่ยมในพระศาสนานี้, ท่านผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวพระนิพพานว่า**เป็นเยี่ยม** คือประเสริฐสุด. **ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต** คือ**ผู้บวชแล้วยังทำร้ายผู้อื่นอยู่** คือยังทำร้าย**เบียดเบียน** คือบีบคั้น สัตว์เหล่าอื่นด้วยอาชญามีฝ่ามือเป็นต้นอยู่, ผู้ที่ยังทำร้ายผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต คือ

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

ปีเฬนฺโต **สมโณ** นาม น โหติเยว.

หาเป็นบรรพชิตไม่. **ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าเป็นสมณะคือผู้ที่ยังเบียดเบียน** คือบีบคั้นผู้อื่นอยู่ ก็ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะเลย.

อนูปวาโท อนูปฆาโต
ปาฏิโมกฺเข จ สำวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ
ปนฺตญฺจ สยนาสนำ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค
เอตำ พุทฺธานสาสนำ.[๑]

การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ๑ การนอนและการนั่งอันสงัด ๑ ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อนูปวาโท อนูปวาทนญฺเจว อนูปวาทาปนญฺจ อริยานำ อนูปวาโท, วาจสิกำ สีลำ กถิตำ, **อนูปฆาโต** อนูปหนนญฺจ อนูปฆาตาปนญฺจ สตฺตานำ อนูปฆาโต, กายิกำ สีลำ. **ปาฏิโมกฺเข** เชฏฺฐกสีเล สำวโร, อินฺทฺริยสฺส สำวโร ปิทหนำ, **มตฺตญฺญุตา** มตฺตญฺญุภาโว ปมาณชานนำ ภตฺตสฺมึ, **ปนฺตญฺจ สยนาสนำ** สยนาสนำ **ปนฺตำ** วิวิตฺตำ, อธิจิตฺเต จ อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิจิตฺเต **อาโยโค** ปโยคกรณำ สจฺจกมฺมำ

การไม่กล่าวร้าย คือการไม่กล่าวร้าย (ด้วยตนเอง) และการไม่ยุยงให้ผู้อื่นกล่าวร้าย ได้แก่ การไม่กล่าวร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย, การไม่กล่าวร้ายนี้จัดเป็นศีลทางวาจา ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว, **การไม่ทำร้าย** คือการไม่ฆ่า (ด้วยตนเอง) และการไม่ให้ผู้อื่นฆ่า ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย การไม่ฆ่านี้จัดเป็นศีลทางกาย. ความสำรวม **ในพระปาติโมกข์** คือในศีลอันเป็นประธานใหญ่, (หมายความว่า) ความ

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

เอตัปิ สพฺพัปิ พุทฺธานํ อนุสาสนํ โหติ. สำรวม คือการปิดกั้นอินทรีย์, ความเป็นผู้รู้ประมาณ คือการรู้จักประมาณในอาหาร ชื่อว่า **มัตตัญญุตา, ที่นอนและที่นั่งอันสงัด** ได้แก่ ที่นอนและที่นั่ง**อันสงัด** คือสงบ. **ความประกอบ**(ความเพียร)**โดยเอื้อเฟื้อ** คือการกระทำความเพียร ได้แก่การกระทำความจริงใจในอธิจิต คือในจิตอันยิ่งกล่าวคือสมาบัติ ๘. **แม้นี้** คือแม้ทั้งหมดเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ (๑๕๒)

ยาวตา จนฺทิมสุริยา (ปริหรนฺติ)
ทิสา ภนฺติ วิโรจนา
สพฺเพ ว ทาสา มนฺธาตุ
เย ปาณา ปฐวินิสฺสิตา.[๑]

๕. เรื่องอนภิรตภิกษุ (๑๕๒)

พระจันทร์และพระอาทิตย์ (ย่อมหมุนเวียนไป) ส่องทิศให้สว่างไสวอยู่เพียงใด, สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่อาศัยแผ่นปฐพีเทียว ย่อมเป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุเพียงนั้น.

จนฺทิมสุริยา **ยาวตา** ยตฺตกํ ปมาณํ ปเทสํ ภูมิปริมณฺเฑ อตฺตโน **พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุน**ไปรอบ ๆ **ด้วยรัศมีของตนในปริมณฑล**

---

[๑] ฉ. ปถวิสฺสิตา. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๒๐๐, ตทฏฺฐกถา. ๔/๔๗.

ปภาย ปริหรนฺติ ทิสาทิสาโย **ภนฺติ** โอภาเสนฺติ วิโรจนา, เย ปาณา สตฺตาปจฺจินิสฺสิตา. **สพฺเพ ว ทาสา มนฺธาตุ** สพฺเพ ปาณกา สตฺตา ตสฺส มนฺธาตุสฺส ทาสา.

แห่งภาคพื้นสู่ภูมิประเทศ **มีประมาณเพียงใด** คือมีประมาณเท่าใด คือ พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุนไปหาทิศน้อยใหญ่ทั้งหลาย ย่อมยังทิศน้อยใหญ่นั้นให้สว่างไสวด้วยแสงสว่าง สัตว์ผู้มีลมปราณทั้งหลายเหล่าใดอาศัยแผ่นดิน. **สัตว์ทั้งปวงเป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุ** คือสัตว์ผู้มีลมปราณทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมเป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุพระองค์นั้น.

น กหาปณวสฺเสน
ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา
อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต.[๑]

ความอิ่มในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีด้วยฝนคือกหาปณะ, กามทั้งหลายมีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว.

ภิกฺขเว ติตฺติ **กหาปณวสฺเสน** สตฺตรตนวสฺเสน กาเมสุ วตฺถุกาม-กิเลสกาเมสุ **วิชฺชติ** ปญฺญายติ น, **อปฺปสฺสาทา** สุปินกูปมาทีตาย ปริตฺตสุขา **ทุกฺขา** ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ[๒] อาคตทุกฺขวเสน ปน พหุทุกฺขา โหนฺติ **กามา** ปญฺจกามคุณา, **อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต อิติ** เอวํ เต กาเม **วิญฺญาย** ชานิตฺวา.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความอิ่ม**ย่อมไม่มี** คือย่อมไม่ปรากฏ**ในกามทั้งหลาย** คือในวัตถุกามและกิเลสกาม**ด้วยฝนคือกหาปณะ** คือด้วยฝนคือรัตนะทั้งเจ็ด. **กามทั้งหลาย** คือเบญจกามคุณ **มีรสอร่อยน้อย** คือมีความสุขน้อย โดยอุปมาด้วยความฝันเป็นต้น (แต่) เป็นสภาวะ **มีทุกข์** คือมีทุกข์มาก ด้วยอำนาจทุกข์ที่มาในสูตรทั้งหลาย มีทุกขักขันธสูตร

---

[๑] ขุ. อิ. ๒๕/๒๔/๔๐.
[๒] ม. มู. ๑๒/๑๖๖-๑๗๙.

เป็นต้น, **บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว** คือ รู้แจ้ง ได้แก่ทราบชัดถึงกามทั้งหลายเหล่านั้น **ดังนี้** คือด้วยประการอย่างนี้.

อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ
รตึ โส นาธิคจฺฉติ
ตณฺหกฺขยรโต โหติ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก.[๑]

บัณฑิตนั้น ย่อมไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลาย แม้เป็นทิพย์, พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมเป็นผู้ยินดี ในความสิ้นไปแห่งตัณหา.

ปณฺฑิโต **ตณฺหกฺขยรโต ขเย** นิพฺพาเน อภิรโต **กาเมสุ** ปญฺจกามคุเณสุ, อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ โส ปณฺฑิโต รตึ **นาธิคจฺฉติ** น วินฺทติ, โยคาวจโร ภิกฺขุ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก ตณฺหกฺขยรโต โหติ.

บัณฑิต**เป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา** คือเป็นผู้ยินดียิ่งในธรรมเป็นที่สิ้นไป (แห่งตัณหา) ได้แก่ ในพระนิพพาน, บัณฑิตนั้น **ย่อมไม่ถึง** คือย่อมไม่แสวงหาซึ่งความยินดี**ในกามทั้งหลาย** คือในเบญจกามคุณ แม้ในกามทั้งหลายที่เป็นทิพย์. ภิกษุผู้เป็นโยคาวจร เป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดีในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ (๑๕๓)

พหุ เว สรณํ ยนฺติ
ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ
มนุสฺสา ภยตชฺชิตา.[๑]

โภ อคฺคิทตฺต เย มนุสฺสา ภยตชฺชิตา เตน เตน **ภเยน** ภยโต มุญฺจิตุกามา, ปพฺพตานิ วนานิ จ อารามรุกฺขเจตฺยานิ จ สรณํ **พหุ** อเนกา **ยนฺติ** คจฺฉนฺติ.

เนตํ โข สรณํ เขมํ
เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม
สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.[๒]

โย ปุคฺคโล **เอตํ** สพฺพํ ฐานํ สรณํ **เขมํ** นิพฺภยํ น, **เอตํ** ฐานํ สรณํ อุตฺตมํ น, **เอตํ** ฐานํ สรณํ **อาคมฺม** อาคนฺตฺวา ปฏิลภิตฺวา

๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต (๑๕๓)

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึง ภูเขา ป่าอาราม ต้นไม้ และเจดีย์ ว่าเป็นที่พึ่ง.

ดูกรอัคคิทัตผู้เจริญ มนุษย์เหล่าใดถูกภัยคุกคามแล้ว ประสงค์จะพ้นจาก **ภัย** คือจากความกลัวนั้น ๆ, มนุษย์เหล่านั้น**เป็นอันมาก** คือจำนวนมาก ย่อมพากัน **ถึง** คือเข้าถึงภูเขา ป่าอาราม ต้นไม้ และเจดีย์ทั้งหลายว่าเป็นที่พึ่ง.

ภูเขาเป็นต้นนั่น ไม่ใช่ที่พึ่งอันปลอดภัย ไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุดเลย เพราะบุคคลอาศัยภูเขาเป็นต้นนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

ภูเขาเป็นต้นนั่น คือฐานะทั้งหมด ไม่ใช่**ที่พึ่งอันปลอดภัย** คือไม่ใช่ที่พึ่งที่หมดภัย, **ภูเขาเป็นต้น** คือฐานะนั้น ไม่ใช่เป็น**ที่พึ่งอันสูงสุด**, บุคคลอาศัยแล้ว

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.　[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

สพฺพทุกฺขา ชาติอาทิโต น ปมุจฺจติ. คือมาถึงแล้ว ได้แก่ได้เฉพาะแล้ว ซึ่งภูเขา**เป็นต้นคือฐานะนั้น** ว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจาก **ทุกข์ทั้งปวงได้** คือจากทุกข์ต่างๆ มีชาติทุกข์เป็นต้นได้.

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ
สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ
สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ.[๑]

ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง บุคคลนั้น ย่อมเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ.

โย ปุคฺคโล กมฺมฏฺฐานํ นิสฺสาย เสฏฺฐวเสน พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ.

บุคคลใด ได้อาศัยพระกรรมฐาน ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยอำนาจความเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสุด บุคคลนั้น ย่อมเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ.

ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ
ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ
ทุกฺขูปสมคามินํ.[๒]

ทุกข์ ๑ (สมุทัยคือตัณหา) เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ๑ (นิโรธ) ความก้าวล่วงทุกข์ ๑ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ ๑.

ทุกฺขํ ทุกฺขสจฺจสงฺขาตํ, **ทุกฺขสมุปฺปาทํ** สมุทยสงฺขาตํ อริเยหิ ปหาตพฺพํ, **ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ** นิโรธสจฺจสงฺขาตํ, **อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ** **ทุกข์** กล่าวคือทุกขสัจ, **เหตุให้ทุกข์เกิด** กล่าวคือสมุทัย ซึ่งเป็นภาวะที่พระอริยะทั้งหลายจะพึงละ, **ความก้าวล่วงทุกข์** กล่าวคือนิโรธสัจ, **มรรค ๘**

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.

อริยมคฺคสจฺจสงฺขาตํ **ทุกฺขูปสมคามินึ** นิโรธคามินิปฏิปทำ โหติ.

กล่าวคืออริยมรรคสัจ **อันเป็นทางให้ถึงซึ่งความดับทุกข์** คือเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับ (ทุกข์).

เอตำ โข สรณำ เขมำ
เอตำ สรณมุตฺตมำ
เอตำ สรณมาคมฺม
สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ.[๑]

ฐานะนี้แล เป็นที่พึ่งอันปลอดภัย ฐานะนี้ เป็นที่พึ่งอันสูงสุด บุคคลอาศัยฐานะนี้ เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

เอตำ ฐานำ สรณำ **เขมำ** นิพฺภยำ, เอตำ ฐานำ **สรณมุตฺตมำ**, ปุคฺคโล เอตำ ฐานำ สรณำ **อาคมฺม** ปฏิจฺจ **สพฺพทุกฺขา** สกลสฺมา วิฏฏทุกฺขา ปมุจฺจติ.

ฐานะนี้ เป็นที่พึ่ง**อันปลอดภัย** คือหาภัยมิได้, ฐานะนี้**เป็นที่พึ่งอันสูงสุด**, บุคคล**อาศัย** คือยึดฐานะนี้ว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ก็ย่อมพ้น**จากทุกข์ทั้งปวง** คือจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งมวลได้.

๗. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ (๑๕๔)

ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ
น โส สพฺพตฺถ ชายติ
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร
ตำ กุลำ สุขเมธตีติ.[๒]

๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ (๑๕๔)

บุรุษอาชาไนย หาได้ยาก บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั้งปวง บุรุษอาชาไนยนั้น เป็นนักปราชญ์ เกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้น ย่อมประสบความสุข.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๑.　　[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๔๕/๔๑.

โภ อานนฺท **ปุริสาชญฺโญ** ปุริสอาชานิโย ทุลฺลโภ, โส ปุริสาชานิโย สพฺเพสุ กุเลสุ ปจฺจนฺตเทเส วา นีจกุเล วา น ชายติ, โส ปุริสาชานิโย **ธีโร** อุตฺตมปญฺโญ สมฺมาสมฺพุทฺโธ **ยตฺถ** ยสฺมึ กุเล ชายติ, ตํ กุลํ **สุขเมธติ** สุขปฺปตฺตเมว โหติ, สุเขน วฑฺฒติ สุขเมธตีติ อตฺโถ.

ดูกรอานนท์ผู้เจริญ **บุรุษอาชาไนย** ได้แก่บุรุษเปรียบด้วยม้าอาชาไนย เป็นผู้ที่หาได้ยาก, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่ว ๆ ไป คือในประเทศชายแดนหรือในตระกูลต่ำ, บุรุษอาชาไนยนั้น **เป็นนักปราชญ์** คือเป็นผู้มีปัญญาอันสูงสุด ได้แก่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเกิดในที่**ใด** คือในตระกูลใด ตระกูลนั้น **ย่อมประสบความสุข** คือย่อมได้รับความสุขโดยแท้, หมายความว่า ย่อมเจริญด้วยความสุข ย่อมประสบความสะดวกสบาย.

๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ (๑๕๕)

สุโข พุทฺธานํ อุปฺปาโท
สุขา สทฺธมฺมเทสนา
สุขา สมฺสสฺส สามคฺคี
สมคฺคานํ ตโป สุโขติ.[๑]

๘. เรื่องภิกษุมากรูป (๑๕๕)

การเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข การแสดงพระสัทธรรม เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข, ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ความเพียรเครื่องเผา

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๑.

กิเลส ของผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข.

พุทฺธานํ อุปฺปาโท สุโข, สทฺธมฺม-เทสนา ภควโต **สุขา, สมฺสฺส สามคฺคี** สมจิตฺตตา เอกจิตฺตตา สาปิ สุขา, สมฺสฺส สามคฺคี **สุขา** สุขปฺปตฺตา, สมคฺคานํ ตโป สุโขติ. ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคณฺหิตุํ ธุตงฺคานิ วา ปริหริตุํ สมณธมฺมํ วา กาตุํ สุขํ, ตสฺมา สมคฺคานํ ตโป สุโขติ.

การเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นเหตุมาซึ่งความสุข, การแสดงพระสัทธรรมของพระผู้มีพระภาค **เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข. ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ** คือความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ได้แก่ความเป็นผู้มีความคิดเป็นอันเดียวกันแม้นั้น เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ **นำความสุขมาให้** คือได้รับความสุข, ความเพียรเครื่องเผากิเลสของผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุที่การเล่าเรียนพระพุทธพจน์ก็ดี การรักษาธุดงค์ก็ดี การบำเพ็ญสมณธรรมก็ดี เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ฉะนั้น ความเพียรเครื่องเผากิเลส ของผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ด้วยประการฉะนี้แล.

๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ[๑] (๑๕๖)

ปูชารเห ปูชยโต
พุทฺเธ ยทิจ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต
ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต
นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญ สงฺขาตุ
อิเมตฺตมฺปิ เกนจิ.[๒]

๙.เรื่องเจดีย์ทองของพระทศพล ทรงพระนามว่ากัสสปะ (๑๕๖)

ใครๆ ไม่อาจ เพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า อีกอย่างหนึ่ง ผู้บูชาอยู่ ซึ่งพระสาวกทั้งหลาย ผู้ก้าวล่วงธรรม เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ผู้ล่วงพ้นความเศร้าโศก และความร่ำไรรำพันเสียได้ ผู้คงที่ ผู้ดับสนิทแล้ว ผู้หาภัยจากที่ไหนๆ มิได้ เหล่านั้นว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้.

ปูชิตุ อรหา ปูชารหา, ปูชิตุ ยุตฺตาติ อตฺโถ. **ปูชยโต** อภิวาทนาทีหิ จ จตูหิ จ ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺส, พุทฺเธติอาทินา **ปูชารเห** ทสฺเสติ. **พุทฺเธ** สมฺมาสมฺพุทฺเธ. **ยทิ** อถวา. ตตฺถ ปจฺเจกพุทฺเธติ กถิตำ โหติ. **ปปญฺจสมติกฺกนฺเต** สมติกฺกนฺตตณฺหา-ทิฏฺฐิมานปปญฺเจ. **ติณฺณโสกปริทฺทเว** อติกฺกนฺตโสปริทฺทเว. อิเม เทฺว อติกฺกนฺเตติ อตฺโถ. **ตาทิเส** วุตฺตคหณวเสน ตาทิคุณยุตฺเต. **นิพฺพุเต** ราคาทินิพฺพุติยา.

บุคคลผู้ควรบูชาชื่อว่าปูชารหบุคคล, หมายความว่า บุคคลผู้เหมาะเพื่อจะบูชา. **ของบุคคลผู้บูชาอยู่** ได้แก่ของบุคคลผู้บูชาอยู่ ด้วยการนอบน้อมต่างๆ มีการกราบไหว้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔, พระผู้มีพระภาคทรงแสดง **ปูชารหบุคคล** ด้วยบทว่า พุทฺเธ เป็นต้น. (คำ) **พระพุทธเจ้า** ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ศัพท์ว่า **ผิว่า** คืออีกอย่างหนึ่ง. ในคำว่าพุทธะนั้น ย่อมเป็นอันตรัสถึงคำว่า พระปัจเจกพุทธะด้วย. **ผู้ก้าวล่วงธรรม**

---

[๑] อิทำ วตฺถุ โปราณโปตฺถเก น ทิสฺสติ.
[๒] ขุ. อ. ๓๒/๑๙๐.

นตฺถิ กุโตจิ ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสํ ภยนฺติ อกุโตภยา. เต อกุโตภเย. ปุญฺญํ คเณตุ๋ น สกฺกา อิเมตฺตมฺปิ เกนจีติ อิมํ เอตฺตกํ อิมํ เอตฺตกนฺติ เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา. ปุคฺคเลน พฺรหฺมาทินา. **มาเนน** ตีรณธารณปูรเณนาติ ติวิเธน มาเนน ตีรณํ นาม อิทำ เอตฺตกนฺติ นยโต ตีรณำ. ธารณำ นาม ตุลาย ธารณำ. ปูรณำ นาม อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ปูรณำ. พุทฺธาทิเก ปูชยโต ปุญฺญำ วิปากวเสน คเณตุ๋ น สกฺกา ปริยนฺตรหิตโต ธรมาเนปิ นิพฺพุเตปิ พุทฺธาที ปูชยโต น สกฺกา ปุญฺญำ สงฺขาตุ๋. เตน หิ วุตฺตำ วิมานวตฺถุมฺหิ.[๑]

เป็นเหตุให้เนิ่นช้า คือผู้ล่วงพ้นธรรมเป็นเหตุให้เนิ่นช้า คือตัณหาทิฏฐิและมานะเสียได้. **ผู้ล่วงพ้นความเศร้าโศกร่ำไรรำพัน** ได้แก่ผู้ล่วงพ้นความเศร้าโศกปริเทวนาการได้แล้ว.หมายความว่า ผู้ก้าวล่วงทั้งความเศร้าโศกและความร่ำไรรำพันทั้งสองนี้เสียได้. **ผู้เช่นนั้น** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยคุณคือความคงที่ด้วยอำนาจศัพท์ที่กล่าวแล้ว. **ผู้ดับแล้ว** ได้แก่ผู้ดับสนิท ด้วยการดับกิเลสมีราคะเป็นต้น. ภัยจากภพหรือจากอารมณ์ไหนๆ ย่อมไม่มีแก่ท่านเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น ท่านเหล่านั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีภัยจากที่ไหนๆ. ซึ่งพระสาวกผู้ไม่มีภัยจากที่ไหนๆเหล่านั้น. ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ คือว่าใครๆ ไม่สามารถจะคำนวณนับบุญว่า บุญนี้มี (จำนวน น้ำหนัก ประมาณ หรือว่าค่า) ประมาณเท่านี้ อันบุคคลมีพรหมเป็นต้น. (คำว่า) **ด้วยการนับ** คือด้วยการนับ ๓ อย่าง คือด้วยการคาดคะเนด้วยการชั่ง และด้วยการตวง. การคาดคะเนโดยนัยว่า "สิ่งนี้มีประมาณเท่านี้" ชื่อว่าการ

---

[๑] ขุ. วิมาน. ๒๖/๘๒.

คาดคะเน. การชั่งด้วยเครื่องชั่ง ชื่อว่าการชั่ง. การบรรจุให้เต็มด้วยอำนาจการตักด้วยกึ่งฟายมือ หนึ่งฟายมือ หนึ่งแล่ง และหนึ่งทะนานเป็นต้น ชื่อว่าการตวง. ใคร ๆ ไม่อาจจะนับบุญของท่านผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชาทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยอำนาจผลวิบาก คือว่าเพราะผลบุญเว้นจากขอบเขต ใคร ๆ จึงไม่สามารถจะนับ บุญของท่านผู้บูชาอยู่ ซึ่งบุคคลผู้ควรบูชามีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ยังทรงพระชนมชีพอยู่ก็ดี เสด็จปรินิพพานแล้วก็ดี เพราะเหตุนั้นแล ท้าวสักกะจึงกล่าวไว้ในวิมานวัตถุว่า

ติฏฺฐนฺเต นิพฺพุเต วาปิ
สเม จิตฺเต สมํ ผลํ
เจโตปสาทเหตุมฺหิ
สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ.[๑]

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ดี เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วก็ดี (การทำบุญแต่ละครั้ง) เมื่อจิตเสมอกัน บุญก็ย่อมให้ผลเท่ากัน เพราะเหตุคือความที่ใจเลื่อมใส สัตว์ทั้งหลายก็ย่อมไปสู่สุคติได้.

พุทฺธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพุทธวรรค จบ.

จุทฺทสโม วคฺโค.

วรรคที่ ๑๔ จบ.

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๑๗.

๑๕. สุขวคฺค

๑. ญาตกานํ กลหวูปสมนวตฺถุ (๑๕๗)

สุสุขํ วต ชีวาม
เวริเนสุ อเวริโน
เวริเนสุ มนุสฺเสสุ
วิหราม อเวริโน.[๑]

โภ มหาราช มยํ มนุสฺเสสุ เวริเนสุ อเวริโน ชีวาม วต **สุสุขํ** สุฏฺฐุ สุขํ, มยํ มนุสฺเสสุ เวริเนสุ ปญฺจหิ เวเรหิ อเวริโน **วิหราม** สุสุขํ วต ชีวาม.

สุสุขํ วต ชีวาม
อาตุเรสุ อนาตุรา
อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ
วิหราม อนาตุรา.[๒]

อาตุเรสุ อนาตุรา อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนาตุรา, มยํ

๑๕. สุขวรรค

๑. เรื่องการระงับการทะเลาะกันแห่งหมู่พระญาติ (๑๕๗)

ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวร อยู่สุขสบายดีหนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวร พวกเรา อยู่อย่างผู้ไม่มีเวร.

มหาบพิตรผู้เจริญ ในบรรดามนุษย์ผู้จองเวรกัน พวกเราไม่มีเวรกัน เป็นอยู่ **อย่างสุขสบาย** คือสุขอย่างดี, บรรดามนุษย์ผู้จองเวรกัน พวกเราไม่มีเวรกัน ด้วยเวร ๕ อย่าง **อยู่** คือเป็นอยู่อย่างสุขสบายดีหนอ.

ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้กระสับกระส่าย พวกเรา ไม่กระสับกระส่าย เป็นอยู่สบายดีหนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้กระสับกระส่าย พวกเรา อยู่อย่างผู้ไม่กระสับกระส่าย.

ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้กระสับกระส่าย พวกเราไม่กระสับกระส่าย

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๑.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๑.

มนุสฺเสสุ **อาตุเรสุ** กิเลสาตุเรสุ นิกฺกกิเลสตาย อนาตุรา **สุสุขํ วต** สุฏฺฐุ สุขํ วต ชีวาม, มนุสฺเสสุ **อาตุเรสุ** กิเลสาตุเรสุ มยํ อนาตุรา วิหราม.

คือในมนุษย์ทั้งหลายผู้กระสับกระส่าย พวกเราอยู่อย่างผู้ไม่กระสับกระส่าย, ในหมู่มนุษย์ **ผู้กระสับกระส่าย** คือเร่าร้อนเพราะเพลิงกิเลส พวกเราไม่กระสับกระส่าย เพราะหมดกิเลส เป็นอยู่**อย่างสุขสบาย** คือสุขอย่างดี, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้กระสับกระส่าย คือเร่าร้อนเพราะกิเลส พวกเราอยู่อย่างผู้ไม่กระสับกระส่าย.

สุสุขํ วต ชีวาม
อุสฺสุเกสุ อนุสฺสุกา
อุสฺสุเกสุ มนุสฺเสสุ
วิหราม อนุสฺสุกาติ.[๑]

ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ขวนขวายกัน พวกเราผู้ไม่ขวนขวาย เป็นอยู่อย่างสุขสบาย ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ขวนขวาย พวกเราผู้ไม่ขวนขวาย เป็นอยู่.

มยํ มนุสฺเสสุ **อุสฺสุเกสุ** ปญฺจกามคุณปริเยสเนสุ อนุสฺสุกตาย ปญฺจกามคุณปริเยสนาย อภาเวน อนุสฺสุกา สุสุขํ วต ชีวาม. มนุสฺเสสุ **อุสฺสุเกสุ** ปญฺจกามคุณปริเยสเนสุ มยํ อนุสฺสุกา วิหราม.

ในมนุษย์ทั้งหลาย**ผู้ขวนขวาย** คือผู้แสวงหาเบญจกามคุณ พวกเราเป็นผู้ไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีความขวนขวาย คือเพราะไม่มีการแสวงหาเบญจกามคุณ เป็นอยู่สุขสบายดีหนอ. ในมนุษย์ทั้งหลาย**ผู้ขวนขวาย** คือผู้แสวงเบญจกามคุณ พวกเราเป็นผู้ไม่ขวนขวายอยู่.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

๒. มารวตฺถุ (๑๕๘)

สุสุขํ วต ชีวาม
เยสํ โน นตฺถิ กิญฺจนํ
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม
เทวา อาภสฺสรา ยถาติ.[๑]

กิญฺจนํ ราคาทีสุ กิญฺจเนสุ เอกมฺปิ ปลิโพธํ เยสํ **โน** อมฺหากํ นตฺถิ, มยํ วต ชีวาม **สุสุขํ** สุฏฺฐุ สุขํ ชีวาม. ยถา เทวา อาภสฺสรา จิตา ปีติภกฺขา หุตฺวา ปีติชฺฌานสุเขน, **เอวํ** ตถา มยํ ปีติสุเขน ภวิสฺสาม.

๒. เรื่องมาร (๑๕๘)

พวกเรา ผู้ซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ย่อมเป็นอยู่สบายดีหนอ พวกเราจักเป็นผู้มีปีติเป็นภักษา เหมือนเหล่าเทวดาชั้นอาภัสรา.

พวกเรา คือเราทั้งหลาย**ผู้ซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล** คือกิเลสเครื่องทำให้กังวลแม้อย่างหนึ่ง ในบรรดากิเลสเครื่องกังวลทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเป็นอยู่ คือมีชีวิตอยู่**อย่างสุขสบาย** ได้แก่มีชีวิตอยู่สะดวกสบายดีหนอ. เหล่าเทวดาชั้นอาภัสรา เป็นผู้มีปีติเป็นภักษา ดำรงอยู่ด้วยความสุขในฌาน อันเกิดจากปีติฉันใด, พวกเราจักเป็นอยู่ด้วยความสุขอันเกิดจากปีติ **ฉันนั้น** คือเหมือนฉันนั้น.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

๓. โกสลรญฺโญ ปราชยวตฺถุ (๑๕๙)

ชยํ เวรํ ปสวติ
ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต
อุปสนฺโต สุขํ เสติ
หิตฺวา ชยปราชยํ.[๑]

ภิกฺขเว โย ปุคฺคโล ปรํ ปุคฺคลํ **ชยํ** ชยนฺโต ชินนฺโต เวรํ **ปสวติ** ปฏิลภติ, โส ปุคฺคโล ทุกฺขํ สพฺพอิริยาปเถสุ **เสติ** วิหรติ **ปราชิโต** ปเรน ปราชิโต, **อุปสนฺโต** อพฺภนฺตเร อุปสนฺตราคาทิกิเลโส ขีณาสโว ชยญฺจ ปราชยญฺจ หิตฺวา สุขํ **เสติ** วิหรติ.

๓. เรื่องความปราชัยของพระเจ้าปเสนทิโกศล (๑๕๙)

ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ ผู้สงบระงับละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมนอนเป็นสุข.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดชนะคือได้รับชัย ได้แก่มีชัยชนะคนอื่น **ย่อมประสบ** คือย่อมได้เฉพาะซึ่งเวร, บุคคลนั้น **ผู้พ่ายแพ้** คือถูกคนอื่นให้พ่ายแพ้ **ย่อมนอน** คือย่อมอยู่เป็นทุกข์ในอิริยาบถทั้งปวง, บุคคล**ผู้สงบระงับ** คือพระขีณาสพ ผู้มีกิเลสมีราคะเป็นต้นสงบระงับแล้วในภายใน ละความชนะและความพ่ายแพ้ได้แล้ว **ย่อมนอน** คือย่อมอยู่เป็นสุข.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

๔. อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ (๑๖๐)

นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ
　　นตฺถิ โทสสโม กลิ
นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา
　　นตฺถิ สนฺติปรํ สุขนฺติ.[๑]

เห อญฺโญ อคฺคิ **ราคสโม** ราเคน สโม นตฺถิ, อญฺโญ **กลิ** อปราโธ **โทสสโม** โทเสน สโม นตฺถิ, อญฺญา ทุกฺขา **ขนฺธสมา** ขนฺเธหิ สมา นตฺถิ, **สนฺติปรํ** นิพฺพานโต อุตฺตรึ อญฺญํ สุขํปิ นตฺถิ.

๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง (๑๖๐)

ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี ทุกข์เสมอด้วยขันธ์ไม่มี สุขอื่นที่ยิ่งกว่าความสงบไม่มี.

ไฟอย่างอื่น**เสมอด้วยราคะ** คือเท่าเทียมกับราคะย่อมไม่มี **โทษ** คือความผิดอย่างอื่น **เสมอด้วยโทสะ** คือเท่ากับโทสะย่อมไม่มี, ทุกข์อย่างอื่น **เสมอด้วยขันธ์** คือเท่ากับขันธ์ทั้งหลายย่อมไม่มี, แม้สุขอื่น**ที่ยิ่งกว่าความสงบ** คืออย่างอื่นที่ยิ่งกว่าพระนิพพานไม่มี.

๕. อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ (๑๖๑)

ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา
　　สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ
　　นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ.[๒]

๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (๑๖๑)

ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบความนั้นตามความเป็นจริงแล้ว (กระทำให้แจ้งพระนิพพาน) เพราะพระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.　　[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

ภิกฺขเว อญฺโญ โรโค สกึ ติกิจฺฉิโต วินสฺสติ โรคานํ เสสานํ ชิฆจฺฉา **ปรมา** อุตฺตมา นิจฺจกาลํ ติกิจฺฉิตพฺพา, **สงฺขารา** ปญฺจกฺขนฺธา **ทุกฺขา** อญฺญสฺมา ทุกฺขา **ปรมา** อุตฺตมา, โย ปณฺฑิโต เอตํ อตฺถํ ยถาภูตํ **ญตฺวา** ชานิตฺวา นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ, **ปรมํ** สุขํ สพฺเพสํ สุขานํ **ปรมํ** อุตฺตมํ สุขํ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โรคอย่างอื่น รักษาคราวเดียวก็หาย ความหิว**ยิ่งกว่า** คือสูงสุดกว่าโรคทั้งหลายที่เหลือ จะต้องรักษาตลอดกาลเป็นนิตย์, **สังขารทั้งหลาย** คือเบญจขันธ์ **เป็นทุกข์**กว่าทุกข์อย่างอื่น คือเป็นทุกข์**อย่างยิ่ง** ได้แก่อย่างสูงสุด, ผู้ใดเป็นบัณฑิต**ทราบ** คือรู้ความนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งพระนิพพาน. นิพพานชื่อว่าเป็นสุข**อย่างยิ่ง** คือเป็น**บรมสุข** ได้แก่เป็นอุดมสุข**อย่างยิ่ง**กว่าสุขทั้งหลายทุกชนิด.

๖. ปเสนทิโกสลวตฺถุ (๑๖๒)

มิทฺธี ยถา โหติ มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโฐ[๑]
ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโทติ.[๒]

๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล (๑๖๒)

บุคคลเป็นผู้กินจุ มักง่วงและมักนอนหลับกระสับกระส่าย เหมือนกับสุกรใหญ่ ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร ฉันใด บุคคลผู้โง่เขลาย่อมเข้าถึงครรภ์แล้ว ๆ เล่า ๆ ฉันนั้น.

---

[๑] โป. นิวาปปุฏฺโฐ.
[๒] ขุ. ธ. ๖/๑๓๐.

มหาราช โย ปุริโส มหคฺฆโส ยถา สพฺพสฺมึ กาเล มิทฺธี โหติ นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี **มหาวราโหว** มหาคโช มหาหตฺถิว **นิวาปปุฏโฐ** นิวาสนปริปีฬิโต, **เอวํ** ตถา มนฺโท ปุคฺคโล **คพฺภํ** ปฏิสนฺธึ ปุนปฺปุนํ **อุเปติ** คจฺฉติ.

มหาบพิตร บุคคลใดเป็นคนกินมาก มักง่วงเหงาหาวนอน และนอนกระสับกระส่ายอยู่ตลอดเวลาทั้งปวง **เหมือนกับสุกรใหญ่** คือเหมือนกับคชสารใหญ่ ได้แก่เหมือนกับช้างใหญ่**ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร** คือถูกบีบคั้นด้วยที่อยู่อาศัย ฉันใด, คนโง่เขลา**ย่อมเข้าถึง** คือย่อมถึง**ครรภ์** คือปฏิสนธิแล้ว ๆ เล่า **ฉันนั้น** คือเหมือนฉันนั้น.

มนุชสฺส สทา สตีมโต
มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา
สณิกํ ชีรติ อายุ ปาลยนฺติ.[๑]

คนมีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว มีเวทนาเบาบาง (อาหารที่บริโภคแล้ว) เลี้ยงอายุอยู่ค่อย ๆ ย่อยไป.

อสฺส มนุชสฺส ตสฺส ชนสฺส สทา **สตีมโต** สติมนฺตสฺส **ลทฺธโภชเน** อตฺตนา ลทฺธโภชนสฺส **มตฺตํ** ปมาณํ **ชานโต** ชานนฺตสฺส เวทนา ตนุกา ภวนฺติ. อายุ **ปาลยํ** ชีวิตํ ปาลยนฺโต รกฺขนฺโต สณิกํ ชีรติ.

เมื่อ**คนผู้นั้น** คือชนคนนั้น**มีสติอยู่** คือรู้สึกอยู่ทุกเมื่อ **ทราบ** คือรู้**ประมาณ** คือขนาด**ในโภชนะที่ตนได้แล้ว** คือของโภชนะที่ตนได้แล้ว เวทนาย่อมเบาบาง. **เลี้ยง**อายุ คือเลี้ยงรักษาชีวิตอยู่ ย่อมย่อยไปทีละน้อย.

อาโรคฺยปรมา ลาภา
สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ

ลาภทั้งหลาย มีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง ทรัพย์มีความสันโดษ

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๓๐

วิสฺสาสปรมา ญาตี
นิพฺพานํ ปรมํ[๑] สุขนฺติ.[๒]

เป็นอย่างยิ่ง ญาติทั้งหลาย มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง.

โภ มหาราช ยสฺส กุลปุตฺตสฺส **อาโรคฺยํ** อาโรคฺยภาโว, ตสฺส ปุคฺคลสฺส **ลาภา ปรมา** อุตฺตมา โหติ, **สนฺตุฏฺฐี** ยสฺส ปุคฺคลสฺส สนฺตุฏฺฐี, ตสฺส ปุคฺคลสฺส ธนํ **ปรมํ** อุตฺตมํ, **วิสฺสาสา** วิสฺสาโส ญาติ**ปรมา** อุตฺตโม โหติ, นิพฺพานํ สุขํ **ปรมํ** อุตฺตมํ โหติ.

มหาบพิตรผู้เจริญ กุลบุตรใด **ไม่มีโรค** คือหาโรคมิได้ บุคคลผู้เป็นกุลบุตรนั้น**มีลาภเป็นอย่างยิ่ง** คืออย่างสูงสุด, **บุคคลใดมีความสันโดษ** คือมีความพอใจ, ทรัพย์ของบุคคลนั้นเป็นทรัพย์**ยอดเยี่ยม** คือสูงสุด, **ความคุ้นเคย** คือความมักคุ้นกันเป็นญาติ**อย่างยิ่ง** คืออย่างสูงสุด. พระนิพพานเป็นสุข **อย่างยิ่ง** คือเป็นอุดมสุข.

๗. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ
(๑๖๓)

ปวิเวกรสํ ปิตฺวา
รสํ อุปสมสฺส จ
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป
ธมฺมปีติรสํ ปิวนฺติ.[๓]

๗. เรื่องพระติสสเถระ
(๑๖๓)

บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวกและรสพระนิพพานเป็นที่เข้าไปสงบ ดื่มรสแห่งปีติอันเกิดแต่ธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป.

---

[๑] สี. นิพฺพานปรมํ. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.
[๓] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

ภิกฺขเว โย ขีณาสโว ภิกฺขุ ปวิเวกรโต อุปฺปนฺนรสํ **ปิตฺวา** ปิวิตฺวา **อุปสมสฺส** จ กิเลสนิพฺพานสฺส, โส ขีณาสโว ภิกฺขุ เตน อุภยรสปาเนน อพฺภนฺตเร ราคทรถาทีนํ อภาวเสน **นิทฺทโร** เจว **นิปฺปาโป** โหติ, **ธมฺมปีติรสํ** นววิธโลกุตฺตรธมฺมวเสน อุปฺปนฺนํ ปีติรสํ **ปิวํ** ปิวนฺโต.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลใด เป็นภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว ยินดีในวิเวก **ดื่ม** คือลิ้มรสอันเกิดขึ้นแล้ว และรส**แห่งความสงบ** คือแห่งความดับไปแห่งกิเลส, ภิกษุผู้เป็นพระขีณาสพนั้น **เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย** เพราะไม่มีความกระวนกระวาย คือราคะเป็นต้นในภายใน เพราะดื่มรสทั้งสองนั้น และ **เป็นผู้ไม่มีบาป, ดื่ม** คือลิ้มอยู่**ซึ่งรสแห่งปีติอันเกิดแต่ธรรม** คือรสแห่งปีติอันเกิดแล้ว ด้วยอำนาจโลกุตรธรรม ๙ อย่าง.

๘. สกฺกวตฺถุ (๑๖๔)

ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ
　　ยงฺกิญฺจิ มนสิจฺฉสิ
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส
　　อหํ อนฺตํ กโรมิ เตติ.[๑]

ตฺวํ วาสว ยงฺกิญฺจิ ปญฺหํ มนสิจฺฉสิ, ตํ ปญฺหํ มํ **ปุจฺฉ** ปุจฺฉาหิ,

๘. เรื่องท้าวสักกะ (๑๖๔)

ดูกรท้าววาสวะ ท่านจงถามปัญหากับเรา ท่านปรารถนาปัญหาข้อใด ข้อหนึ่งในหฤทัย เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ แก่ท่านได้แน่แท้.

ดูกรท้าววาสวะ ท่านปรารถนาปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในหฤทัย **จงถาม**

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๓๖.

อหำ ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส อนฺตำ **เต** ตฺยฺหำ กโรมิ. คือจงไต่ถามปัญหานั้นกับเรา, เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้นนั่นแหละ**แก่ท่าน** คือเพื่อท่าน.

สาหุ ทสฺสนมริยานำ
สนฺนิวาโส สทา สุโข
อทสฺสเนน พาลานำ
นิจฺจเมว สุขี สิยา.[๑]

การพบเห็น เหล่าพระอริยบุคคลเป็นการดี การอยู่ร่วม (กับเหล่าพระอริยบุคคลเหล่านั้น) เป็นสุขทุกเมื่อ เพราะไม่เห็นคนพาลทั้งหลาย บุคคลพึงเป็นผู้มีความสุขตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

ภิกฺขเว **ทสฺสนำ** อริยานำ ทสฺสนำ **สาหุ** สาธุ สุนฺทรำ, พาลานำ ชนานำ อทสฺสเนน สนฺนิวาโส อริเยหิ **สทา สุโข** นิจฺจำ สุขี ภเวยฺย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย **การเห็น** คือการพบพระอริยบุคคลทั้งหลายเป็นการดี คือเป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ ได้แก่เป็นการชอบ, เพราะไม่ได้พบเห็นเหล่าคนพาล การอยู่ร่วมกับพระอริยบุคคลทั้งหลาย **เป็นสุขทุกเมื่อ** คือพึงเป็นผู้มีความสุขเป็นนิตย์.

พาลสงฺคตจารี หิ
ทีฆมทฺธาน โสจติ
ทุกฺโข พาเลหิ สำวาโส
อมิตฺเตเนว สพฺพทา.[๒]

เพราะบุคคลผู้เที่ยวคบหาสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลอันยาวนาน การอยู่ร่วมกับคนพาลเป็นทุกข์ เหมือนการอยู่ร่วมกับอมิตร ฉะนั้น.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒.

หิ ตสฺมา โย ปุคฺคโล **พาลสงฺคตจารี** พาเลน สหจารี ทีฆมทฺธานํ โสจติ, โย สพฺพทา สพฺพสฺมึ กาเล อมิตฺเตน **วิย** เอวํ ทุกฺโข โหติ.

เพราะว่า คือเพราะฉะนั้น บุคคลใด **เที่ยวสมาคมกับคนพาล** คือมีปกติเที่ยวไปด้วยกันกับคนพาล บุคคลนั้นย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน, การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์อย่างนี้ **ในกาลทุกเมื่อ** คือในกาลทั้งปวง **เหมือนการ**อยู่ร่วมกับคนที่ไม่เป็นมิตร ฉะนั้น.

ธีโร จ สุขสํวาโส
ญาตีนว สมาคโม (ตสฺมา หิ)
ธีรญฺจ ปณฺฑิตญฺจ พหุสฺสุตญฺจ
โธรยฺหสีลํ วตวนฺตมริยํ
ตํ ตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ
ภเชถ นกฺขตฺตปถว จนฺทิมา.[๑]

ปราชญ์มีการอยู่ร่วมกัน เป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ ฉะนั้น. (เพราะฉะนั้นแล) ท่านทั้งหลายจงคบหาบุคคล ผู้เป็นปราชญ์ มีปัญญา เป็นพหูสูต เอาการงานมีวัตร เป็นอริยบุคคล เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เช่นนั้นนั้น เหมือนดวงจันทร์ ซ่องเสพคลองแห่งนักษัตรฤกษ์ ฉะนั้น.

ธีโร **สุขสํวาโส** ปณฺฑิเตน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วาโส **สุขํ** สุโข โหติ, กถํ. ญาตีนํ **อิว** ยถา ปิยญาตีนํ สมาคโม สุโข โหติ. ยสฺมา พาเลน สทฺธึ สํวาโส ทุกฺโข โหติ, ตสฺมา **ธีรํ** ปณฺฑิตํ **ปณฺฑญฺจ** ปณฺฑวนฺตํ ปุคฺคลํ อาคมาธิคมสมฺปนฺนํ พหุสฺสุตญฺจ อรหตฺต-

ปราชญ์**มีการอยู่ร่วมกัน** คือมีการอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับบัณฑิต เป็น**สุข** คือนำสุขมาให้. เหมือนอย่างไร. **ราวกับ**สมาคมแห่งญาติทั้งหลาย คือเหมือนสมาคมญาติที่รักกันมาพบกันเข้าก็มีแต่ความสุข เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลมีแต่ความทุกข์ **ฉะนั้น** ท่าน

---

๑ ขุ. ธ. ๒๕/๒๕/๔๒-๔๓.

ปาปนสงฺขาตาย ธุรวหนสีลตาย โธรยฺหสีลํ ปุคฺคลํ สีลํ วตวนฺตมริยํ ตํ ตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ ภเชถ ตุเมฺห นกฺขตฺตปถํว จนฺทิมาติ.

ทั้งหลายจงคบแต่คน**ที่เป็นปราชญ์** คือเป็นบัณฑิตและ**มีปัญญา** คือกอปรด้วยปัญญา สมบูรณ์ด้วยอาคมและอธิคม และเป็นพหูสูต เอาการงาน เพราะเป็นผู้มีปกติช่วยทำธุระ กล่าวคือช่วยให้บรรลุอรหัตผล เป็นผู้มีศีล มีวัตร เป็นพระอริยะ เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเช่นนั้นนั้น เหมือนดวงจันทร์ซ่องเสพคลองแห่งนักษัตร ฉะนั้น.

อิว ยถา จนฺทิมา นกฺขตฺตปถอากาสํ ภชติ, **เอวํ** ตถา ตุเมฺห **อริยํ** กิเลเสหิ อารกํ สีลวเตน เจว ธุตวเตน จ สีลวตวนฺตํ ตํ สปฺปุริสํ ตถารูปึ **สุเมธํ** โสภนปญฺญํ **ภเชถ** ปยิรุปาเสถ.

เหมือน คือดวงจันทร์ย่อมคบหาอากาศซึ่งเป็นคลองแห่งนักษัตร ฉันใด, **ฉันนั้น** คือเหมือนฉันนั้น ท่านทั้งหลาย **จงคบ** คือจงเข้าไปอยู่ใกล้ๆ ซึ่งบุคคลนั้น **ผู้เป็นพระอริยะ** คือเป็นผู้อยู่ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย เป็นผู้มีศีลวัตร เพราะวัตรคือศีลและวัตร คือธุตธรรมนั้น เป็นสัตบุรุษ **เป็นผู้มีปัญญาดี** คือมีปัญญางาม เช่นนั้นนั้น คือเห็นปานนั้น.

สุขวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา

ปณฺณรสโม วคฺโค.

พรรณนาสุขวรรค จบ.

วรรคที่ ๑๕ จบ.

๑๖. ปิยวคฺค

๑. ตโยปุพฺพชิตวตฺถุ

(๑๖๕)

อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ
โยคสฺมิญฺจ อโยชยํ
อตฺถํ หิตฺวา ปิยคฺคาหี
ปิเหตตฺตานุโยคินํ.[๑]

โย ปุคฺคโล อตฺตานํ **อโยเค** อวีริเย **ยุญฺชึ** ยุญฺชนฺโต, โย ตสฺมึ **โยเค** วีริเย อตฺตานํ **อโยชยึ** อโยชยนฺโต อตฺถํ อตฺตโน อตฺถํ **หิตฺวา**, ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อธิสีลาทิสิกฺขาตฺตยํ **อตฺถา** นาม, ตํ อตฺถํ หิตฺวา **ปิยคฺคาหี** ปญฺจกามคุณสงฺขาตํ ปิยํ คณฺหนฺโต **ปิเหตตฺตานุโยคินํ** อตฺตานุโยคีนํ ปิเหติ ปตฺเถติ อิจฺฉติ.

๑๖. ปิยวรรค

๑. เรื่องบรรพชิตสามรูป

(๑๖๕)

บุคคลประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ และไม่ประกอบตนไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์ ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก ย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลผู้ประกอบตน.

บุคคลใด**ประกอบอยู่** คือพยายามทำตนไว้**ในสิ่งที่ไม่ควรประกอบ** คือในสิ่งที่ไม่ควรพยายาม, (และ)บุคคลใด**ไม่ประกอบอยู่** คือไม่พยายามทำตนไว้**ในสิ่งที่ควรประกอบ** คือในสิ่งที่ควรพยายามนั้น **ละแล้วซึ่งประโยชน์** คือซึ่งประโยชน์ของตน ได้แก่ ละประโยชน์ที่ชื่อว่า**ประโยชน์ทั้งหลาย** คือสิกขาสามมีอธิสีลสิกขาเป็นต้น จำเดิมแต่กาลที่ตนบวชมา **ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก** คือยึดเอาอยู่ซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รัก กล่าวคือเบญจกามคุณ **ย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลผู้ประกอบตน** คือ

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓.

ย่อมกระหยิ่ม ปรารถนาต้องการต่อบุคคลผู้ตามประกอบซึ่งตน.

มา ปิเยหิ สมาคญฺฉิ
อปฺปิเยหิ กุทาจนํ
ปิยานํ อทสฺสนํ ทุกฺขํ
อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ.[๑]

บุคคลอย่าสมาคมกับสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก (และ)อันไม่เป็นที่รักในกาลไหน ๆ (เพราะว่า) การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์.

ปุคฺคโล ปิเยหิ ชเนหิ สห มา สมาคญฺฉิ, ปุคฺคโล **กุทาจนํ** เอกสฺมึ กาเล อปฺปิเยหิ ชเนหิ สห สมาคจฺฉิ มา, ยสฺมา การณา อทสฺสนํ ปิยานํ ชนานํ ทุกฺขํ, ตสฺมา **อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ** ทสฺสนํ อปฺปิยานํ ชนานํ ทุกฺขํ.

บุคคลอย่าสมาคมกับชนทั้งหลายที่เป็นที่รัก (ทั้ง)บุคคลอย่าสมาคมกับชนทั้งหลายที่ไม่เป็นที่รัก **ในกาลไหน ๆ** คือในเวลาหนึ่ง, เพราะเหตุว่า การไม่ได้เห็นชนทั้งหลาย ผู้เป็นที่รักก็ดี **การเห็นชนทั้งหลาย ผู้ไม่เป็นที่รัก** คือการได้พบชนทั้งหลายผู้ไม่เป็นที่รักก็ดี เป็นทุกข์.

ตสฺมา ปิยํ น กยิราถ
ปิยาปาโย หิ ปาปโก
คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ
เยสํ นตฺถิ ปิยาปิยนฺติ.[๒]

เพราะฉะนั้น บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์หรือสังขารให้เป็นที่รัก เพราะความพลัดพรากจากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก เป็นการต่ำทราม กิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายของเหล่าบุคคล ผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓.

ตสฺมา ปุคฺคโล ปิยํ **น กยิราถ** น กเรยฺยาถ, **หิ** กสฺมา วทามิ, **อปาโย** วิปฺปโยโค ปิยาปิเยหิ ชเนหิ **ปาปโก** ลามโก, **คนฺถา** เตสํ ชนานํ คนฺถา **น วิชฺชนฺติ** น ปญฺญายนฺติ, เยสํ ปิยํ นตฺถิ, เตสํ อภิชฺฌากายคนฺโถ ปหียติ, เยสํ อปฺปิยํ นตฺถิ, เตสํ พฺยาปาทกายคนฺโถ ปหียติ, เตสุ ทฺวีสุ ปหีเนสุ เสสคนฺถา ปหีนา นาม โหนฺติ, ตสฺมา ปิยํ วา อปฺปิยํ วา น กาตพฺพํ.

เพราะฉะนั้น บุคคล**ไม่พึงกระทำ** คือไม่พึงทำสัตว์และสังขารให้เป็นที่รัก, **เพราะว่า** คือ เพราะเหตุไร เราจึงกล่าว **การพลัดพราก** คือการพรากจากชนทั้งหลาย ทั้งที่เป็นที่รัก และไม่เป็นที่รัก **เป็นการต่ำทราม** คือเป็นการชั่วช้า. **กิเลสเครื่องร้อยรัด** คือกิเลสเครื่องผูกมัดทั้งหลาย ของเหล่าชนผู้ไม่มีสิ่งที่รักและสิ่งไม่เป็นที่รัก **ย่อมไม่มี** คือย่อมไม่ปรากฏ, อภิชฌากายคันถะ พยาบาทกายคันถะอันเหล่าชนผู้ไม่มีสิ่งเป็นที่รักและสิ่งไม่เป็นที่รัก ย่อมละเสียได้. เมื่อละกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งสองนั้นได้แล้ว กิเลสเครื่องร้อยรัดที่เหลือ ก็ชื่อว่าย่อมเป็นอันละได้, เพราะฉะนั้น บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์และสังขารให้เป็นที่รัก หรือไม่ให้เป็นที่รัก.

ธรรมทายาท ป.ธ.๒-๓

๒. อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ (๑๖๖)

อุรโควฺ ตจฺ ชิณฺณ์
หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนฺ
เอวฺ สรีเร นิพฺโภเค
เปเต กาลกเต สติ.[๑]

อุรโควฺ ตจฺ ชิณฺณ์ **หิตฺวา** สนฺตนฺ หิตฺวา คจฺฉติ, เปเต กาลกเต **สติ** วิชฺชมาเน สรีเร นิพฺโภเค เอวฺ หิตฺวา คจฺฉติ.

ฑยฺหมาโน น ชานาติ
ญาตีนฺ ปริเทวิตฺ
ตสฺมา เอตฺ น โสจามิ
คโต โส ตสฺส ยา คตีติ.[๒]

ปุคฺคโล กาลกโต อคฺคินา ฑยฺหมาโน **น ชานาติ** ญาตีนฺ ปริเทวิตฺ น ชานาติ, ตสฺมา **เอตฺ** สพฺพ์ น โสจามิ, ยา **คติ** ตสฺส มม ปุตฺตสฺส นิปฺผตฺติ โหติ, **เอวฺ** ตถา

๒. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง (๑๖๖)

เมื่อร่างกายละไปแล้ว ทำกาละแล้ว ใช้สอยไม่ได้ เหมือนงูลอกคราบเก่าของตนทิ้งไป ฉะนั้น.

เมื่อร่างกาย(ที่มีวิญญาณ)ละไปแล้ว ทำกาละแล้ว **มีอยู่** คือปรากฏอยู่ ก็ใช้สอยไม่ได้ เขาย่อมละทิ้ง (ร่างกายของตน) ไป **เหมือนงูลอกคราบเก่า** คือละทิ้งคราบเก่าของตนไป ฉะนั้น.

เขาถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้ถึงความคร่ำครวญของพวกญาติ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึงบุคคลนั้น เขามีคติเช่นใด ก็ไปสู่คติเช่นนั้น.

บุคคลทำกาละแล้วถูกไฟเผาอยู่ **ย่อมไม่รู้** คือย่อมไม่ทราบถึงความคร่ำครวญพวกญาติ, เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึง**บุคคลนั้น** คือคนทั้งหมด, บุตรของเรานั้น **มีคติ** คือมีความสำเร็จ

---

[๑] ขุ. ชา. ๒๗/๗๑๗/๑๖๗.
[๒] ขุ. ชา. ๒๗/๗๑๗/๑๖๗.

สา มม ปุตฺตสฺส คตา โหติ.

เช่นใด บุตรของเรา ก็ไปคติเช่นนั้น **อย่างนั้น** คือเหมือนอย่างนั้น.

ปิยโต ชายเต โสโก
ปิยโต ชายเต ภยํ
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส
นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.[๑]

ความโศก ย่อมเกิดแต่ของที่รัก ภัยย่อมเกิดแต่ของที่รัก ความโศก ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่พ้นแล้วจากของที่รัก ภัยจักมีมาแต่ไหน.

โสโก ปิยโต **ชายเต** ชายติ, ปิยโต ภยํ **ชายเต** ชายติ, โสโก ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส นตฺถิ, ภยํ **กุโต** กสฺมา จานา อตฺถิ.

ความโศก **ย่อมเกิด**คือย่อมบังเกิดแต่ของที่รัก, ภัย**ย่อมเกิด**คือย่อมบังเกิดแต่ของที่รัก, บุคคลผู้พ้นจากของที่รักไม่มีความโศก, ภัยจะมีมา**จากไหน** คือจากที่ไหน.

๓. วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ (๑๖๗)

เปมโต ชายเต โสโก
เปมโต ชายเต ภยํ
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส
นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.[๒]

๓. เรื่องอุบาสิกาชื่อวิสาขา (๑๖๗)

ความโศก ย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก บุคคลผู้พ้นจากความรัก ความโศก ย่อมไม่มี ภัย จะมีมาแต่ไหน.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓.

โสโก **เปมโต** เปมสฺมา ปุตฺตธีตาทีสุ เปมเมว นิสฺสาย ชายเต, เปมโต ชายเต ภยํ, เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส โสโก นตฺถิ, ภยํ กุโต.

ความโศก ย่อมเกิด**แต่ความรัก** คือความรักใคร่ เพราะอาศัยความรักในบุตรและธิดาเป็นต้นเท่านั้น, ภัย ย่อมเกิดแต่ความรัก, บุคคล ผู้พ้นจากความรักย่อมไม่มีความโศก, ภัยจะมีมาแต่ไหน.

๔. ลิจฺฉวิวตฺถุ (๑๖๘)

รติยา ชายเต โสโก
รติยา ชายเต ภยํ
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส
นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.[๑]

โสโก **รติยา** ปญฺจกามคุณรติยา ชายเต, ภยํ รติยา ชายเต, โสโก นตฺถิ รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส, กุโต ฯานา ภยํ.

๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี (๑๖๘)

ความโศก ย่อมเกิดแต่ความยินดี ภัย ย่อมเกิดแต่ความยินดี ผู้พ้นจากความยินดี ย่อมไม่มีความโศก ภัยจะมีมาแต่ไหน.

ความโศก ย่อมเกิด**แต่ความยินดี** คือความยินดีในเบญจกามคุณ, ภัยย่อมเกิดแต่ความยินดี, บุคคลผู้พ้นจากความยินดี ย่อมไม่มีความโศก, ภัย จะมีมาแต่ที่ไหน.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓.

๕. อนิฏฺฐิคนฺธกุมารวตฺถุ (๑๖๙)

กามโต ชายเต โสโก
กามโต ชายเต ภยํ
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส
นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.[๑]

โสโก **กามโต** วตฺถุกามกิเลส-กามโต ชายเต, ภยํ กามโต ชายเต, โสโก กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส นตฺถิ, กุโต ฐานา ภยํ.

๕. เรื่องอนิฏฐิคันธกุมาร (๑๖๙)

ความโศก ย่อมเกิดแต่กาม ภัย ย่อมเกิดแต่กาม ผู้พ้นจากกาม ย่อมไม่มีความโศก ภัย จะมีมาแต่ไหน.

ความโศกย่อมเกิด**แต่กาม** คือจากวัตถุและกิเลสกาม, ภัยย่อมเกิดแต่กาม, บุคคลผู้พ้นจากกาม ย่อมไม่มีความโศก, ภัยจะมีมาแต่ที่ไหน.

๖. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ (๑๗๐)

ตณฺหาย ชายเต โสโก
ตณฺหาย ชายเต ภยํ
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส
นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.[๒]

เห พฺราหฺมณ โสโก **ตณฺหาย** ฉฏฺวาริกตณฺหาย เอตํ ตณฺหํ นิสฺสาย

๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๑๗๐)

ความโศก ย่อมเกิดแต่ความอยาก ภัยย่อมเกิด แต่ความอยาก ผู้พ้นจากความอยาก ความโศกย่อมไม่มี ภัย จะมีมาแต่ไหน.

พราหมณ์เอ๋ย ความโศก**ย่อมเกิด**คือย่อมเกิดขึ้น**แต่ความอยาก** คือแต่

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๓-๔๔.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชายเต อุปฺปชฺชติ, **ตณฺหาย ชายเต ภยํ** ภยํ ตณฺหาย ชายเต, **ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ** โสโก ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส นตฺถิ, ภยํ **กุโต** ยโต ฯานา.

ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ เพราะอาศัยตัณหานั่น, **ภัยย่อมเกิดแต่ความอยาก** คือย่อมบังเกิดแต่ตัณหา, **บุคคลผู้พ้นจากความอยาก ความโศกย่อมไม่มี ภัยจะมีมาแต่ไหน** คือบุคคลผู้หลุดพ้นจากตัณหา ความโศก ย่อมไม่มี ภัยจะมีมา**แต่ไหน** คือจากที่ใด.

๗. ปญฺจสตทารกวตฺถุ (๑๗๑)

สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ
ธมฺมฏฺฐํ สจฺจวาทินํ
อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ
ตํ ชโน กุรุเต ปิยนฺติ.[๑]

๗. เรื่องเด็กห้าร้อยคน (๑๗๑)

ชนย่อมกระทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัศนะผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าววาจาสัตย์ ผู้กระทำการงานของตนนั้นให้เป็นที่รัก.

ชโน โลกิยมหาชโน **สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** จตุปาริสุทฺธิสีเลน เจว มคฺคผลสมฺปยุตฺเตน จ สมฺมาทสฺสเนน สมฺปนฺนํ ยํ ปุคฺคลํ, **ธมฺมฏฺฐํ** นววิเธ โลกุตฺตรธมฺเม ฐิตํ, **สจฺจวาทินํ** จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ วาทนสีลํ ยํ ปุคฺคลํ, ยสฺส

ชน คือโลกิยมหาชน **ย่อมทำ** คือย่อมกระทำบุคคลใด **ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัศนะ** คือผู้สมบูรณ์ด้วยจตุปาริสุทธิศีล และผู้สมบูรณ์ด้วยสัมมาทัศนะอันสัมปยุตด้วยมรรคและผล, คือบุคคลใด **ผู้ตั้งอยู่ในธรรม** คือผู้ดำรงอยู่ในโลกุตร-

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

ปุคฺคลสฺส **อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ** อตฺตโน กมฺมํ นาม ติสฺโส สิกฺขา, ตา ปูรยมานํ ปุคฺคลํ ตสฺส เอวรูปสฺส **ชโน** โลกิยมหาชโน ปิยं **กุรุเต** กโรติ.

ธรรม ๙, **ผู้มีปกติกล่าววาจาสัตย์** คือ ผู้มีปกติกล่าวอริยสัจ ๔, แก่บุคคลใด **ผู้กระทำอยู่ซึ่งการงานของตน** คือซึ่งบุคคลผู้กำลังบำเพ็ญสิกขาสาม ที่ชื่อว่าการงานของตน **ชน** คือโลกิยมหาชน **ย่อมกระทำ** คือย่อมทำตนให้เป็นที่รักของบุคคลนั้นเห็นปานนี้.

๘. อนาคามิตฺเถรวตฺถุ (๑๗๒)

ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต
มนสา จ ผุฏฺโฐ[๑] สิยา
กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต
อุทฺธํโสโตติ วุจฺจติ.[๒]

๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ (๑๗๒)

ภิกษุผู้เกิดความพอใจในพระนิพพานอันใครๆ บอกไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้ว และพึงเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย ท่านเรียกว่าผู้มีกระแสในเบื้องบน.

ภิกฺขเว **โว** ตุมฺหากํ อุปชฺฌายา ตาทิโส เอวรูโป **โว** ตุมฺหากํ อุปชฺฌายา **ฉนฺทชาโต** นิพฺพาเนสุ ฉนฺทชาโต **อนกฺขาเต** นิพฺพาเน, ตญฺหิ อสฺเกน กตํ วา นีลาทีสุ เอวรูปิ วาติ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระอุปัชฌาย์**ของพวกเธอ** คือของเธอทั้งหลายเป็นเช่นนั้น คือเห็นปานนี้, พระอุปัชฌาย์**ของพวกเธอ** คือของเธอทั้งหลาย **เกิดความพอใจ**ในความดับทั้งหลาย คือเกิด

---

[๑] ธ. ป. ๖/๑๕๔. ผุฏฺโฐ.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

อวตฺตพฺพตาย อนกฺขาตนฺนาม **มนสา** มเนน **ผุฏฺโฐ** นิพฺพานํ ปตฺโต เหฏฺฐิเมหิ ตีหิ มคฺคผลจิตฺเตหิ ผุฏฺโฐ ปูริโต **สิยา** ภเวยฺย, **กาเมสุ** ปญฺจกามคุเณสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต เอวรูโป ภิกฺขุ อวิเหสุ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ปฏิสนฺธิวเสน อกนิฏฺฐํ คจฺฉนฺโต 'อุทฺธํโสโต'ติ **วุจฺจติ** วุจฺจเต ภควตา.

ฉันทะในพระนิพพาน อันใคร ๆ บอกไม่ได้, จริงอยู่ พระนิพพานนั้นชื่อว่าเป็นคุณชาตอันใคร ๆ บอกไม่ได้ เพราะพูดไม่ได้ว่า พระนิพพานนั้น บุคคลโน้นสร้างขึ้น หรือมีสีอย่างนี้ในบรรดาสีเขียวเป็นต้นดังนี้ เป็นผู้**อันใจคือมนะถูกต้อง** คือบรรลุพระนิพพาน**ด้วยใจ** คือด้วยมนะคือว่าพึงเป็นผู้อันมรรคจิตและผลจิต ๓ เบื้องต่ำ**ถูกต้อง**คือให้เต็ม, ภิกษุ ผู้มีจิตไม่ติดอยู่**ในกามทั้งหลาย** คือในเบญจกามคุณเห็นปานนี้ บังเกิดแล้วในพรหมโลกชั้นอวิหา ต่อจากนั้น ก็ไปพรหมโลกชั้นอกนิฏฐา ด้วยอำนาจปฏิสนธิ พระผู้มีพระภาค**ตรัส** คือตรัสเรียกว่า "ผู้มีกระแสในเบื้องบน".

๙. นนฺทิยวตฺถุ (๑๗๓)

จิรมฺปวาสึ[๑] ปุริสํ
ทูรโต โสตฺถิมาคตํ
ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ
อภินนฺทนฺติ อาคตํ.[๒]

๙. เรื่องนายนันทิยะ (๑๗๓)

ญาติมิตร และคนผู้มีใจดีทั้งหลาย ย่อมยินดียิ่ง กับบุรุษผู้ไปอยู่ต่างถิ่นเสียนาน มาแล้วแต่ที่ไกล โดยสวัสดีว่าเขามาแล้ว ฉันใด.

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๕๗. จิรปฺปวาสึ.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ กุลพนฺธวเสน **ญาตี**, สนฺทิฏฺฐาทิภาเวน **มิตฺตา**, สุหทยภาเวน **สุหชฺชา**. ปุริสํ **จิรมฺปวาสึ** จิรมฺปวุฏฺฐํ ทูรสฺมา ฐานโต **โสตฺถิมาคตํ** วาณิชฺชํ วา ราชปุริสํ วา กตฺวา ลทฺธลาภํ นิปฺผนฺนสมฺปตฺตึ อนุปทฺทเวน ทูรฏฺฐานโต อาคตํ อภินนฺทนฺติ.

ญาติมิตรและคนผู้มีใจดีทั้งหลาย คือบุคคลชื่อว่า**ญาติ** ก็ด้วยอำนาจเกี่ยวข้องกันทางสกุล, ชื่อว่า**มิตร** เพราะเคยเห็นกันมาเป็นต้น, ชื่อว่า**คนมีใจดี** เพราะความเป็นคนมีน้ำใจงาม. ญาติเป็นต้นนั้น ย่อมยินดียิ่งกับคน**ที่ไปอยู่ที่อื่นเสียนาน** คือผู้ที่จากไปเสียนานกลับมาแล้วแต่ที่ไกล**โดยสวัสดี** คือหรือกับคนที่ทำการค้าร่ำรวยมา หรือรับราชการได้ความดีความชอบ ได้รับความสำเร็จ มาแล้วแต่ที่ไกลโดยไม่มีอุปสรรค.

ตเถว กตปุญฺญมฺปิ
อสฺมา โลกา ปรํ คตํ
ปุญฺญานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ
ปิยํ ญาตีว อาคตํ.[๑]

บุญทั้งหลาย ย่อมต้อนรับบุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติ เห็นญาติที่รักมาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉะนั้นนั่นเทียว.

ตเถว ตถา เอว เตน การเณน กตปุญฺญํ ปุคฺคลํ **อสฺมา โลกา** อิมมฺหา โลกา **ปรํ คตํ** ปรโลกํ, ทิพฺพอายุํ ทิพฺพวณฺณํ ทิพฺพสุขํ ยสํ อธิปเตยฺยํ ทิพฺพรูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺพนฺติ อิมํ ทสวิธํ ปณฺณาการํ อาทาย

ศัพท์ว่า **ตเถว** ตัดบทเป็น ตถา เอว แปลว่า ฉันนั้นนั่นเทียว. ด้วยเหตุนั้น (บุญทั้งหลายย่อมต้อนรับ) บุคคลผู้กระทำบุญไว้ **ผู้ไปจากโลกนี้** คือจากมนุษยโลกนี้ **สู่โลกหน้า** คือปรโลก บุญทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นมารดา

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๖/๔๔.

มาตาปิตุฏฺฐาเน จิตานิ ปุญฺญานิ อภินนฺทนฺติ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, อิธ โลเก **ญาตีว** ยถา อิธ ญาติโย ปิยํ ญาติกํ อาคตํ **ปฏิคฺคณฺหนฺติ** ปจฺจุคฺคมนํ กโรนฺติ.

และบิดา ถือเอาเครื่องบรรณาการ ๑๐ ประการนี้ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ๑ ผิวพรรณที่เป็นทิพย์ ๑ ความสุขที่เป็นทิพย์ ๑ ยศ ๑ ความเป็นใหญ่ยิ่ง ๑ รูปที่เป็นทิพย์ ๑ เสียงที่เป็นทิพย์ ๑ กลิ่นที่เป็นทิพย์ ๑ รสที่เป็นทิพย์ ๑ สัมผัสที่เป็นทิพย์ ๑ ยินดีต้อนรับบุคคลผู้ทำบุญไว้ **เหมือนดังญาติทั้งหลาย** ในโลกนี้ คือคนผู้เป็นญาติทั้งหลายในโลกนี้ **ย่อมต้อนรับ** คือกระทำการต้อนรับญาติที่รัก ผู้มาแล้ว (แต่ที่ไกล) ฉะนั้น.

ปิยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปิยวรรค จบ.

โสฬสโม วคฺโค.

วรรคที่ ๑๖ จบ.

๑๗. โกธวคฺค

๑. โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ (๑๗๔)

โกธํ ชเห วิปฺปชเหยฺย มานํ
สโยชนํ สพฺพมติกฺกเมยฺย
ตํ นามรูปสฺมิมสชฺชมานํ
อกิญฺจนํ นานุปตนฺติ ทุกฺขาติ.[๑]

โย ปุคฺคโล โกธํ **ชเหยฺย** ฉฑฺเฑยฺย **มานํ** นววิธํ มานํ วิปฺปชเหยฺย, **สโยชนํ** ทสวิธํ สโยชนํ กามราคสโยชนาทิกํ อติกฺกเมยฺย, ทุกฺขา ตํ ปุคฺคลํ นามรูปสฺมึ **อสชฺชมานํ** อลคฺคมานํ ราคาทีนํ อภาเวน **อกิญฺจนํ** นิปฺปลิโพธํ นานุปตนฺติ.

๑๗. โกธวรรค

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี (๑๗๔)

บุคคลพึงละความโกรธ พึงสละความถือตัว ล่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้ ทุกข์ทั้งหลาย ย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.

บุคคลใด **พึงละ** คือพึงละทิ้งความโกรธ ได้แก่พึงเสียสละ**ความถือตัว** คือมานะ ๙ อย่าง, พึงล่วง**พ้นสังโยชน์** คือสังโยชน์ ๑๐ อย่าง มีกามราคสังโยชน์เป็นต้นเสียได้ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น **ผู้ไม่ข้อง** คือไม่ติดอยู่ในนามรูป **ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล** คือไม่มีความกังวล เพราะไม่มีกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๔.

๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ (๑๗๕)

โย เว อุปฺปติตํ โกธํ
รถํ ภนฺตว ธารเย
ตมหํ สารถึ พฺรูมิ
รสฺมิคฺคาโห อิตโร ชโนติ.[๑]

โกติ เทวเต ยถา นาม เฉโก สารถิ **ภนฺตํ** อติเวเคน ธาวนฺตํ รถํ นิคฺคณฺหิตฺวา **ธาเรย** ธาเรยฺย ยถิจฺฉกํ เปเสติ, **เอวํ** ตถา ปุคฺคโล โกธํ **อุปฺปติตํ** อตฺตนิ อุปฺปนฺนํ **ธาเรย** นิคฺคณฺหิตุ สกฺโกติ. อหํ ตํ ปุคฺคลํ **สารถึ** อุตฺตมสารถึ **พฺรูมิ** กเถมิ, อิตโร ชโน ราชอุปราชาทีนํ ชนานํ **รถสารถิ** รสฺมี คาโห นาม โหติ, น อุตฺตมสารถี นาม โหติ.

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๑๗๕)

ผู้ใดแล พึงอดกลั้นความโกรธที่เกิดขึ้น เหมือนคนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้ ฉะนั้น เราเรียกผู้นั้นว่าสารถี ส่วนคนนอกนี้ เป็นเพียงผู้ถือสายบังเหียน.

ดูกรเทวดาผู้เจริญ นายสารถีผู้ฉลาด พึงบังคับรถที่**กำลังแล่นไปอยู่** คือที่กำลังวิ่งไปอยู่ ด้วยความเร็วยิ่ง **ให้ทรงตัวไว้ได้** คือให้ดำรงอยู่ได้ บังคับให้แล่นไปได้ตามความต้องการ ชื่อฉันใด, บุคคล**พึงอดกลั้น** คือสามารถจะข่มความโกรธ**ที่เกิดขึ้น** คือบังเกิดขึ้นในตนให้ได้ **ฉันนั้น** คือเหมือนฉันนั้น เรา**เรียก** คือกล่าวถึงบุคคลเช่นนั้นว่าเป็น**สารถี** คือเป็นสารถีผู้ยอดเยี่ยม, ส่วนคนนอกนี้ **เป็นคนขับรถ** คือชื่อว่าเป็นคนถือเชือกของอิสรชนทั้งหลาย มีพระราชาและพระอุปราชเป็นต้น, เขาหาชื่อว่าเป็นนายสารถีผู้ยอดเยี่ยมไม่.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๔-๔๕.

๓. อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ (๑๗๖)

อกฺโกเธน ชิเน โกธํ
อสาธุํ สาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน
สจฺเจนาลิกวาทินนฺติ.[๑]

โกติ อุตฺตเร โย ปุคฺคโล โกธํ ปุคฺคลํ อกฺโกเธน **ชิเน** ชิเนยฺย, ปุคฺคโล **อสาธุํ** อภทฺทกํ ปุคฺคลํ **สาธุนา** ภทฺทเกน อุปาเยน **ชิเน** ชิเนยฺย, ปุคฺคโล **กทริยํ** ถทฺธมจฺฉรึ ปุคฺคลํ **ทาเนน** อตฺตโน สนฺตกสฺส จาคจิตฺเตน **ชิเน** ชิเนยฺย, ปุคฺคโล อลิกวาทีนํ ปุคฺคลานํ สจฺเจน วจเนน **ชิเน** ชิเนยฺย.

๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา (๑๗๖)

บุคคลพึงชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลาะแหละ ด้วยการพูดคำจริง.

ดูกรนางอุตตราผู้เจริญ บุคคลใด **พึงชนะ** คือพึงเอาชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, บุคคล**พึงชนะ** คือพึงเอาชนะ**คนไม่ดี** คือคนไม่เจริญ**ด้วยความดี** คือด้วยอุบายที่ดี, บุคคล**พึงชนะ** คือพึงเอาชนะ**คนตระหนี่** คือคนตระหนี่เหนียวแน่น **ด้วยการให้** คือด้วยจิตเสียสละสิ่งของที่เป็นของตน, บุคคล**พึงชนะ** คือพึงเอาชนะคนพูดเหลาะแหละด้วยการพูดคำจริง.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

๔. โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ (๑๗๗)

สจฺจํ ภเณ น กุชฺเฌยฺย
ทชฺชา อปฺปสฺมิ[๑] ยาจิโต
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ
คจฺเฉ เทวาน สนฺติเกติ.

เห ปุคฺคโล สจฺจํ วจนํ **ภเณ** ภเณยฺย กเถยฺย, ปุคฺคโล ปรสฺส ชนสฺส น กุชฺเฌยฺย, ปุคฺคโล **ยาจิโต** สีลวนฺเตหิ ยาจิโต ปพฺพชิเตหิ ยาจิโต วา อปฺปสฺมึ เทยฺยธมฺเม วิชฺชมาเน อปฺปมตฺตกํ **ทชฺชา** ทเทยฺย, โส ปุคฺคโล อปฺปมตฺตกํ เทยฺยธมฺมํ ททนฺโต **เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ** การเณหิ ตีสุ เอเตสุ เอเกนาปิ การเณน **เทวานํ สนฺติเก** เทวานํ สมีเป **คจฺเฉ** คจฺเฉยฺย.

๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ (๑๗๗)

บุคคลควรกล่าวคำสัตย์ ไม่ควรโกรธ ถึงถูกเขาขอเมื่อมีไทยธรรมน้อย ก็พึงให้ บุคคลพึงไปในสำนักของเทพทั้งหลาย ก็ด้วยฐานะทั้งสามนี้.

บุคคล **พึงกล่าว** คือพึงพูด ได้แก่ พึงแถลงคำจริง บุคคลไม่ควรโกรธคนอื่น บุคคล **ถูกเขาขอ** คือถูกคนมีศีลหรือบรรพชิตขอ. เมื่อมีไทยธรรมน้อย **ก็ควรให้** คือควรถวายแต่พอประมาณน้อย, บุคคลนั้นเมื่อให้ไทยธรรมแต่มีประมาณน้อย**พึงไป** คือพึงเข้าไปใน**สำนักเทพ** คือที่ใกล้เทพ **ด้วยฐานะ** คือเหตุ**ทั้งสามนี้** คือด้วยเหตุแม้อย่างหนึ่งในบรรดาเหตุทั้งสาม.

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๗๖. อปฺปปิ.

๕. ภิกฺขุหิ ปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ (๑๗๘)

ยสฺมึ มโน นิวีสติ
　　จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส
　　กามํ ตสฺมึปิ วิสฺสเส.[๑]

มโน ยสฺมึ ปุคฺคเล นิวีสติ จิตฺตญฺจาปิ ตสฺมึ ปุคฺคเล ปสีทติ, ปุคฺคโล อทิฏฺฐปุพฺพเก **โปเส** ปุคฺคเล กามํ ตสฺมึปิ **วิสฺสเส** วิสฺสาสํ กเรยฺย.

ปุพฺเพ ว สนฺนิวาเสน
　　ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ
　　อุปฺปลํว ยโถทเก.[๒]

อิว ยถา อุปฺปลํ อุทเก ชาเน ชายเต, **เอวํ** ตถา **เปมํ** ตํ เปมํ ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา **อถ** ชายเต.

๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม (๑๗๘)

ใจย่อมจดจ่อ แม้จิตก็เลื่อมใสในบุคคลใด เขาพึงสนิทสนมในบุคคลแม้นั้น ซึ่งตนไม่เคยเห็นแน่แท้.

ใจย่อมจดจ่อ ในบุคคลใด แม้จิตก็ย่อมเลื่อมใสในบุคคลนั้น บุคคล**พึงสนิทสนม** คือพึงทำความคุ้นเคย **ในบุคคล** คือในผู้คนผู้อันตนไม่เคยเห็นมาก่อนแม้นั้น โดยแน่แท้.

ความรักนั้น (เมื่อจะเกิด) ย่อมเกิดเพราะเหตุสองประการอย่างนี้ คือ เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกัน ในปัจจุบัน ๑ เปรียบเหมือนดอกบัว (เมื่อจะเกิด) ในน้ำ ย่อมเกิด เพราะอาศัยเหตุสองประการ คือเปือกตม ๑ น้ำ ๑.

เปรียบเหมือน คือดอกบัวย่อมเกิดในที่ที่มีน้ำ **ฉันใด ฉันนั้น** คือ**ความรัก** คือความรักใคร่นั้น ย่อมเกิดเพราะเหตุสองอย่างคือ เพราะเคยอยู่ร่วมกันมา

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๗๙.　　[๒] ธ. อ. ๖/๑๗๙.

แต่ปางก่อน ๑ เพราะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในปัจจุบัน ๑ ฉันนั้น.

อปฺปิ วต ชีวิตํ อิทํ
โอรํ วสฺสสตาปิ มียติ
โย เจปิ นิจฺจํ[๑] ชีวติ
อถโข โส ชรโสปิ[๒] มียตีติ.

ชีวิตนี้น้อยนัก อยู่ไม่ถึงร้อยปีก็ตาย แม้หากผู้ใดจะอยู่เกินร้อยปี ผู้นั้นก็จะตาย เพราะความชราโดยแท้.

อิทฺปิ ชีวิตํ วต อปฺปิ, โส ปุริโส เจปิ นิจฺจํ ชีวติ, โอรํ วสฺสสตาปิ มียติ, อถ โข โส ปุริโส **ชรโส** ชราย มียติ.

แม้ชีวิตนี้น้อยจริงหนอ ถ้าบุรุษนั้นจะมีชีวิตอยู่ได้จริง ๆ ก็คงไม่ถึงร้อยปี ต้องตาย คือบุรุษนั้นต้องตาย**เพราะชรา** คือความแก่โดยแท้.

อหึสา กาเย[๓] มุนโย
นิจฺจํ กาเยน สำวุตา
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ
ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเรติ.[๔]

มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียนกาย สำรวมทางกายอยู่เป็นนิตย์ มุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่ฐานะอันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่ที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก.

ภิกฺขเว **มุนโย** สตฺต อเสขมุนโย กาเย อหึสา นิจฺจํ **กาเยน สำวุตา** ตีหิ ทฺวาเรหิ สำวุตา, เต สตฺต อเสขมุนโย ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน ยํ ฐานํ **อจฺจุตํ** สสฺสตํ **ยนฺติ** คจฺฉนฺติ,

ดูกรภิกษุทั้งหลาย **มุนีทั้งหลาย** คือมุนีผู้เป็นพระอเสขะ ๗ จำพวก เป็นผู้ไม่เบียดเบียนกาย **สำรวมทางกาย** คือสำรวมทางไตรทวารอยู่เป็นนิตย์, พระอเสขมุนี ๗ จำพวกเหล่านั้น **ย่อมไป**

---

๑ ธ. อ. ๖/๑๗๙. อติจฺจ.
๒ ธ. อ. ๖/๑๗๙. ชรสาปิ.
๓ ธ. อ. ๖/๑๘๐. อหึสกา เย.
๔ ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

เย ชนา เต ชนา คนฺตฺวา **น โสจเร** น โสจนฺติ.

คือย่อมดำเนินไปสู่ฐานะ**ที่ไม่จุติ** คือเที่ยงแท้ ซึ่งเป็นฐานะ**ที่ชนทั้งหลาย**ไปแล้ว**ไม่เศร้าโศก** คือไม่เดือดร้อน.

๖. ปุณฺณทาสีวตฺถุ (๑๗๙)

สทา ชาครมานานำ
อโหรตฺตานุสิกฺขินำ
นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ
อฏฺฐำ คจฺฉนฺติ อาสวาติ.[๑]

โภ ปุณฺณ เยสำ ปุคฺคลานำ สทา ชาครมานานำ **อโหรตฺตานุสิกฺขินำ** ทิวา จ รตฺติญฺจ ติสฺโส สิกฺขา สิกฺขมานานำ **นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ** นิพฺพานชฺฌาสยานำ **อฏฺฐำ** วินาสำ คจฺฉนฺติ, เตสำ เอวรูปานำ ปุคฺคลานำ อาสวา **อฏฺฐำ** วินาสำ คจฺฉนฺติ.

๖. เรื่องนางปุณณทาสี (๑๗๙)

อาสวะทั้งหลาย ของบุคคลผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ ผู้ตามศึกษาอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้มีจิตน้อมไปหาพระนิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.

ดูกรปุณณะผู้เจริญ อาสวะทั้งหลายของเหล่าชนผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา **ผู้ตามศึกษาอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน** คือผู้ศึกษาอยู่ซึ่งไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน **มีจิตน้อมไปยังพระนิพพาน** คือ มีอัธยาศัยต่อพระนิพพาน อาสวะทั้งหลาย ย่อมถึง**การตั้งอยู่ไม่ได้** คือความพินาศไป, ได้แก่อาสวะทั้งหลายของบุคคลเหล่านั้น ผู้เห็นปานนี้ ย่อมถึง**การตั้งอยู่ไม่ได้** คือพินาศไป.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

ภุตฺวา ติณปริฆาสํ
ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ
เอตนฺเต โภชนํ อาสิ
กสฺมาหานิ น ภุญฺชสีติ.[๑]

เจ้ากินหญ้าเป็นอาหาร กินข้าวตังและรำ สิ่งนี้ เป็นอาหารของเจ้าบัดนี้ เพราะเหตุไร เจ้าจึงไม่กิน.

ติณปริฆาสํ ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ ภุตฺวา, เอตํ ตว โภชนํ อาสิ, ตฺวํ อิทานิ เอวํ โภชนํ น ภุญฺชสิ กสฺมา.

เจ้ากินหญ้าเป็นอาหาร กินข้าวตังและรำ นี้เป็นอาหารของเจ้า เดี๋ยวนี้ อาหารอย่างนี้ เพราะเหตุไรเจ้าจึงไม่กิน.

ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ
ชาติยา วินเยน วา
พหุ์ ตตฺถ มหาพฺรหฺเม
อปิ อาจามกุณฺฑกํ.[๒]

ในตระกูลใด คนทั้งหลายไม่รู้จักสัตว์เลี้ยงโดยชาติ หรือโดยวินัย ข้าแต่มหาพรหม ในตระกูลนั้น ย่อมมีข้าวตังและรำ เหลืออยู่มาก.

มหาพฺรหฺเม ชนา **โปสํ** มํ **ยตฺถ** ยสฺมึ กุเล ชาติยา **วินเยน** วิเสเสน น ชานนฺติ, **ตตฺถ** ตสฺมึ กุเล พหุ์ อหํ อปิ อาจามกุณฺฑกํ ภุญฺชามิ.

ข้าแต่มหาพรหม ในตระกูล**ใด** คนทั้งหลาย ย่อมไม่รู้จัก**สัตว์เลี้ยง** คือ ข้าพเจ้าโดยชาติ(หรือ)**โดยวินัย** คือโดยข้อแตกต่างกัน, **ในที่นั้น** คือในตระกูลนั้น แม้ข้าพเจ้า ย่อมกินข้าวตังและรำเป็นอันมาก.

ตฺวญฺจ โข มํ วิชานาสิ[๓]
ยทิสายํ หยุตฺตโม

ส่วนท่านแล ย่อมรู้จักข้าพเจ้าดีว่า ม้าเช่นนี้เป็นม้าสูงสุด ท่านเมื่อรู้จัก

---

[๑] ขุ. ชา. ๒๗/๓๖๑/๑๐๐.
[๒] ธ. อ. ๖/๑๘๔.
[๓] ธ. อ. ๖/๑๘๔. ปชานาสิ.

ชานนฺโต ชานมาคมฺม
น เต ภกฺขามิ กุณฺฑกนฺติ.[๑]

ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอาศัยท่านผู้รู้อยู่ จึงไม่กินรำของท่าน.

ตฺวญฺจ โข มํ วิชานาสิ โส อยํ หโย อุตฺตโม, ตฺวํ มํ ชานนฺโต ชานํ **อาคมฺม** อาคนฺตฺวา อหํ **เต** ตว กุณฺฑกํ น ภกฺขามิ.

ส่วนท่านแล ย่อมรู้จักข้าพเจ้าดีว่าม้าเช่นนี้นั้นเป็นม้าสูงสุด ท่านเมื่อรู้จักข้าพเจ้า ข้าพเจ้า**อาศัย** คือถึงท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำของ**ท่าน**คือของเจ้า.

๗. อตุลอุปาสกวตฺถุ (๑๘๐)

โปราณเมตํ อตุล
เนตํ อชฺชตนามิว
นินฺทนฺติ ตุณหีมาสีนํ
นินฺทนฺติ พหุภาณินํ
มิตภาณีปิ นินฺทนฺติ
นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต.[๒]

ตํ อุปาสกํ อาลปติ ภควา อตุล **โปราณํ** โปราณกชนานํ **เอตํ** นินฺทนํ วา ปสํสนํ วา, **เนตํ** นินฺทนํ วา ปสํสนํ วา **อชฺชตนามิว** อิทานิ วิย

๗. เรื่องอตุลอุบาสก (๑๘๐)

ดูกรอตุละ การนินทา หรือการสรรเสริญนั่นเป็นของเก่า นั่นมิใช่เป็นเหมือนมีในวันนี้ ชนทั้งหลายย่อมนินทาคนผู้นั่งนิ่งบ้าง ย่อมนินทาคนพูดมากบ้าง ย่อมนินทาคนพูดพอประมาณบ้าง คนที่ไม่ถูกใคร ๆ นินทาย่อมไม่มีในโลก.

พระผู้มีพระภาคตรัสกับอตุลอุบาสกนั้นว่า ดูกรอตุละ การนินทา หรือการสรรเสริญนี้เป็นของเก่า คือเป็นของคนโบราณ, การนินทาหรือการสรรเสริญนี้

---

[๑] ธ. อ. ๖/๑๘๔.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

อุปฺปนฺนํ น โหติ, ชนา ตุณฺหิมาสีนํ ปุคฺคลํ **นินฺทนฺติ** ครหนฺติ. ชนา **พหุภาณินํ** พหุภาณิสีลํ ปุคฺคลํ นินฺทนฺติ. ชนา **มิตภาณีปิ** ปมาณภณสีลํ ปุคฺคลํ **นินฺทนฺติ** ครหนฺติ, **นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต** ปุคฺคโล โลเก **อนินฺทิโต** ชเนหิ อนินฺทิโต นตฺถิ.

ไม่ใช่เป็นเหมือนจะมีในวันนี้ คือมิใช่จะเพิ่งเกิดเหมือนในบัดนี้. คนทั้งหลาย **ย่อมนินทา** คือย่อมติเตียนคนที่นั่งนิ่งบ้าง ย่อมนินทา**คนพูดมาก** คือคนมักพูดมากบ้าง **ย่อมนินทา** คือย่อมติเตียน **คนที่พูดพอประมาณ** คือคนมีปกติพูดพอดีบ้าง, **คนที่ไม่ถูกใคร ๆ นินทา ย่อมไม่มีในโลก** คือคนที่ไม่ถูกคนทั้งหลาย **นินทา** คือว่าร้าย ย่อมไม่มีในโลก.

น จาหุ น จ ภวิสฺสติ
น เจตรหิ วิชฺชติ
เอกนฺตํ นินฺทิโต โปโส
เอกนฺตํ วา ปสํสิโต.[๑]

คนที่ถูกเขานินทา หรือถูกเขาสรรเสริญ โดยส่วนเดียว ไม่เคยมีแล้ว(ในอดีต) จักไม่มี(ในอนาคต) ทั้งย่อมไม่มีในปัจจุบัน.

โปโส ปุริโส **เอกนฺตํ** เอกนฺเตน **นินฺทิโต** ชเนหิ นินฺทิโต **เอตรหิ** อิมสฺมึ ปจฺจุปฺปนฺเน **น จ วิชฺชติ** น ปญฺญายติ, อตีเต **น จ อหุ** น อโหสิ, อนาคเต น จ ภวิสฺสติ, **เอกนฺตํ วา ปสํสิโต** ปุคฺคโล เอกนฺตํ เอกํเสน วา **ปสํสิโต** ชเนหิ **ปสํสิโต** อโหสิ.

คนคือบุรุษที่ถูกเขา**นินทา** คือถูกคนทั้งหลายติเตียน**โดยส่วนเดียว** คือโดยประการเดียว **ย่อมไม่มี** คือย่อมไม่ปรากฏ**ในบัดนี้** คือในปัจจุบันนี้ **ทั้งไม่เคยมี** คือไม่เคยมีแล้วในอดีตและจักไม่มีในอนาคต **หรือว่า**คนที่ถูกเขา**สรรเสริญ** คือถูกคนทั้งหลายยกย่องเชิดชู **โดยส่วนเดียว** คือโดยประการอย่างเดียว มิได้มีแล้ว.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

ยญฺเจ วิญฺญู ปสํสนฺติ
　　อนุวิจฺจ สุเว สุเว
อจฺฉิทฺทวุตฺตึ[๑] เมธาวึ
　　ปญฺญาสีลสมาหิตํ
นิกฺขํ ชมฺโพนุทสฺเสว[๒]
　　โก ตํ นินฺทิตุมรหติ
เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ
　　พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโต.[๓]

หากว่าวิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วทุก ๆ วัน สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่บกพร่อง มีปัญญาตั้งมั่นอยู่ในปัญญา และศีล ใครเล่า ย่อมควรเพื่อติเตียนผู้นั้น ผู้เป็นดังแท่งทองชมพูนุท เทวดาก็ดี พรหมก็ดี ย่อมสรรเสริญเขา.

ยํ นินฺทการณํ วา ปสํสการณํ วา **วิญฺญู** ปณฺฑิตา **สุเว สุเว** ทิวเส ทิวเส **อจฺฉิทฺทวุตฺตึ** อจฺฉิทฺทาย วา สิกฺขา อจฺฉิทฺทาย วา ชีวิตวุตฺติยา สมนฺนาคตตฺตา **อจฺฉิทฺทวุตฺตึ เมธาวึ อนุวิจฺจ** อนุวิจาเรตฺวา ชานิตฺวา นินฺทการณํ ปสํสการณํ วา ชานิตฺวา เจ ปสํสนฺติ **ปญฺญาสีลสมาหิตํ** โลกิย-โลกุตฺตรปญฺญาย เจว จตุปาริสุทฺธิสีลเนน จ สมนฺนาคตตฺตา ปญฺญาสีลสมาหิตํ ปสํสนฺติ, สุวณฺณโทสวิรหิตํ **ชมฺโพนุทสฺเสว เนกฺขํ** ชมฺพูนุทนิกฺขํ วิย โก **ตํ นินฺทิตุมรหติ** ตํ เอวรูปึ ปุคฺคลํ นินฺทิตุํ **อรหติ** ยุตฺตรูโป ภวติ, เทวาปิ

หากว่า **วิญญูชนทั้งหลาย** คือ บัณฑิตทั้งหลาย **ใคร่ครวญแล้ว** คือ พิจารณาแล้ว ได้แก่ทราบแล้ว รู้เหตุแห่งการนินทาหรือเหตุแห่งการสรรเสริญ ย่อมสรรเสริญ**ผู้ใด** ผู้มีการนินทาหรือสรรเสริญเป็นเหตุ **ผู้มีความประพฤติไม่บกพร่องในทุก ๆ วัน** คือในแต่ละวันชื่อว่า **ผู้มีความประพฤติไม่บกพร่อง ผู้มีปัญญา** เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยสิกขาที่ไม่ขาดสาย หรือด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตที่ไม่ขาดสาย คือว่าย่อมสรรเสริญผู้นั้น **ผู้ตั้งมั่นอยู่ในปัญญาและศีล** คือยึดมั่นอยู่ด้วยปัญญาและศีล เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา ทั้งที่เป็น

---

[๑] โป. อจฺฉินฺท....
[๒] ธ. อ. ๖/๑๘๖. ชมฺโพนทสฺเสว.
[๓] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

ปณฺฑิตมนุสฺสาปิ **นํ** ปุคฺคลํ **ปสํสนฺติ** โถเมนฺติ, โส ปุริโส น เกวลเมว เทวมนุสฺเสหิ ปสํสิโต **พฺรหฺมุนาปิ** ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ มหาพฺรหฺเมหิ ปสํสิโต โหติ.

โลกิยะและโลกุตระและด้วยจตุปาริสุทธิศีล, ใครเล่า**จะควรเพื่อนินทาบุคคลนั้น** คือ**ย่อมควร** ได้แก่เป็นผู้เหมาะเพื่อจะนินทาบุคคล**นั้น** คือเห็นปานนี้ **เหมือนแท่งทองชมพูนุท** คือคล้ายลิ่มทองชมพูนุทที่ปราศจากโทษแห่งทอง ฉะนั้น, เหล่าเทวดาก็ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายก็ดี ต่างก็พากัน**สรรเสริญ** คือชมเชยบุคคล**นั้น**, บุคคลนั้นมิใช่แต่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่างเดียวเท่านั้น**ที่**สรรเสริญ **แม้พรหม** คือท้าวมหาพรหมในหมื่นจักรวาลก็พลอยสรรเสริญด้วย.

๘. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ (๑๘๑)

กายปฺปโกปี รกฺเขยฺย
กาเยน สํวุโต สิยา
กายทุจฺจริตํ หิตฺวา
กาเยน สุจริตํ จเร.[๑]

๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ (๑๘๑)

ภิกษุพึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงเป็นผู้สำรวมทางกาย พึงละกายทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริตทางกาย.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๕.

อานนฺท โย ภิกฺขุ **กายปฺปโกปึ** ติวิธํ กายทุจฺจริตํ รกฺเขยฺย, โส ภิกฺขุ **กาเยน** กายทฺวาเรน **สํวุโต** ปิทหิตกายทฺวาโร **สิยา** ภเวยฺย, ยสฺมา โส ภิกฺขุ กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กายสุจริตํ จรนฺโต อุภยมฺเปตํ กโรติ, ตสฺมา กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน **สุจริตํ จเร** สุจริตํ กมฺมํ **กาเยน** กายทฺวาเรน **จเร** จเรยฺย.

ดูกรอานนท์ ภิกษุใด**พึงรักษาความกำเริบทางกาย** คือกายทุจริต ๓ อย่าง ภิกษุนั้น**พึงสำรวมทางกาย** คือกายทวาร ได้แก่ พึงเป็นผู้ปิดกั้นกายทวาร เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นละกายทุจริตได้แล้ว เมื่อประพฤติกายสุจริต ชื่อว่าย่อมกระทำกิจแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น ฉะนั้น เธอครั้นละกายทุจริตแล้ว ก็ชื่อว่า **พึงประพฤติสุจริต** ทางกาย คือ**พึงประพฤติ** ได้แก่ พึงบำเพ็ญกรรมอันสุจริต **ทางกาย** คือทางกายทวาร.

วจีปโกปึ รกฺเขยฺย
　　วาจาย สํวุโต สิยา
วจีทุจฺจริตํ หิตฺวา
　　วาจาย สุจริตํ จเร.[๑]

พึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงสำรวมทางวาจา พึงละวจีทุจริตและประพฤติสุจริตทางวาจา.

โย ภิกฺขุ **วจีปโกปึ** จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ รกฺเขยฺย, โส ภิกฺขุ **วาจาย สํวุโต** ปิทหิตวจีทฺวาโร **สิยา** ภเวยฺย, โส ภิกฺขุ ยสฺมา วจีทุจฺจริตํ จตุพฺพิธํ หิตฺวา ตสฺมา วาจาย สุจริตํ **จเร** จเรยฺย.

ภิกษุใด พึงรักษา**ความกำเริบทางวาจา** คือวจีทุจริต ๔ อย่าง ภิกษุนั้น**พึงเป็นผู้สำรวมทางวาจา** คือพึงเป็นผู้ปิดกั้นวจีทวาร เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นครั้นละวจีทุจริต ๔ อย่างได้แล้ว ฉะนั้น จึงชื่อว่า **พึงประพฤติ** คือพึงบำเพ็ญสุจริตทางวาจา.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๖.

มโนปโกปึ รกฺเขยฺย
มนสา สำวุโต สิยา
มโนทุจฺจริตำ หิตฺวา
มนสา สุจริตำ จเร.[๑]

พึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมทางใจ พึงละมโนทุจริตแล้วประพฤติสุจริตทางใจ.

โย ภิกฺขุ **มโนปโกปึ** ติวิธำ มโนทุจฺจริตำ รกฺเขยฺย, โส ภิกฺขุ **มนสา** มโนทฺวาเรน **สำวุโต** ปิทหิตมโนทฺวาโร **สิยา** ภเวยฺย, โส ภิกฺขุ **มโนทุจฺจริตำ** ติวิธำ มโนทุจฺจริตำ หิตฺวา สุจริตำ กมฺมำ **มนสา** มโนทฺวาเรน **จเร** จเรยฺย.

ภิกษุใด พึงรักษา**ความกำเริบทางใจ** คือ มโนทุจริต ๓ อย่าง, ภิกษุนั้น **พึงเป็นผู้สำรวมทางใจ** คือทางมโนทวาร พึงเป็นผู้ปิดกั้นมโนทวาร, ภิกษุนั้นครั้นละความประพฤติชั่วทางใจ คือมโนทุจริต ๓ อย่างได้แล้ว ชื่อว่า**พึงประพฤติ** คือ พึงบำเพ็ญกรรมอันสุจริต**ทางใจ** คือทางมโนทวาร.

กาเยน สำวุตา ธีรา
อโถ วาจาย สำวุตา
มนสา สำวุตา ธีรา
เต เว สุปริสำวุตา.[๒]

นักปราชญ์ทั้งหลาย เป็นผู้สำรวมทางกาย เป็นผู้สำรวมทางวาจา หรือว่า เป็นผู้สำรวมทางใจได้แล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว.

เย **ธีรา** ปณฺฑิตา **กาเยน** กายทฺวาเรน **สำวุตา** ปิทหิตทฺวารา, **อโถ** กิมญฺจำ วาจาย **สำวุตา** ปิทิตวจีทฺวารา, เต **ธีรา** ปณฺฑิตา มนสา **สำวุตา** ปิทหิตมโนทฺวารา **สุปริสำวุตา** สุรกฺขิตา

นักปราชญ์ คือบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใด **เป็นผู้สำรวม** คือปิดทวาร **ทางกาย** คือทางกายทวาร, หรือว่า **เป็นผู้สำรวม**ทางวาจา คือเป็นผู้ปิดกั้นวจีทวารได้แล้ว, **นักปราชญ์** คือบัณฑิต

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๖. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๗/๔๖.

สุโคปิตา สุปิทหิตทฺวารา โหนฺติ.

ทั้งหลายเหล่านั้น **เป็นผู้สำรวมแล้ว** ทางใจ คือปิดกั้นมโนทวารได้แล้ว ชื่อว่า **เป็นผู้สำรวมรอบคอบดีแล้ว** คือเป็นผู้รักษาคุ้มครอง ปิดทวารไว้มิดชิดแล้ว.

โกธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาโกธวรรค จบ.

สตฺตรสโม วคฺโค.

วรรคที่ ๑๗ จบ.

๑๘. มลวคฺค

๑. โคฆาตกปุตฺตวตฺถุ

(๑๘๒)

ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ
ยมปุริสาปิ จ เต อุปฏฺฐิตา
อุยฺโยคมุเข ปติฏฺฐสิ
ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติ.[๑]

อุปาสก ตฺวํ อิทานิ **ปณฺฑุปลาโสว** ฉิชฺชิตฺวา ภูมิยํ ปตนปณฺฑุปลาโส วิย **อสิ** อโหสิ **ยมปุริสา** ยมทูตา, อปิจ **เต** ตุยฺหํ อุปฏฺฐิตา มจฺจุ, **อุยฺโยคมุเข** ปริหานิมุเข อวุฑฺฒิมุเข ปติฏฺฐสิ, **ปาเถยฺยมฺปิ** คมิกสฺส ตณฺฑุลาทิปาเถยฺยมฺ วิย อปิจ กุสลปาเถยฺยมฺ **เต** ตว ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส **น วิชฺชติ** น ปญฺญายติ นตฺถีติ.

๑๘. มลวรรค

๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์

(๑๘๒)

บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง แม้บุรุษพญายม ก็ปรากฏแก่ท่านแล้ว ท่าน ตั้งอยู่ในปากแห่งความเสื่อม และแม้เสบียง สำหรับเดินทางของท่านก็ไม่มี.

ดูกรอุบาสก บัดนี้ท่าน**เป็นเหมือนกับใบไม้เหลือง** คือได้เป็นเหมือนกับใบไม้เหลืองที่หลุด(จากขั้ว) หล่นลงบนภาคพื้น **บุรุษพญายม** คือยมทูต, อนึ่ง ความตาย ก็ปรากฏ แก่**ท่าน** คือแก่เจ้าแล้ว. ท่านตั้งอยู่แล้ว **ในปากแห่งความเสื่อม** คือทางแห่งความเสื่อมรอบด้าน ได้แก่ทางแห่งความไม่เจริญ, อนึ่ง **เสบียงสำหรับเดินทาง** คือเสบียงสำหรับเดินทางคือกุศล**ของท่าน** คือของเจ้า ผู้กำลังจะไปสู่ปรโลก **ย่อมไม่มี** คือย่อมไม่ปรากฏ ได้แก่ไม่มีอยู่ เหมือนคนที่จะเดินทางยังไม่มีเสบียงสำหรับเดินทาง มีข้าวสารเป็นต้น ฉะนั้นแล.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๖.

โส กโรหิ ทีปมตฺตโน
ขิปฺปี วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ
ทิพฺพ์ อริยภูมิเมหิสีติ.[๑]

ท่านนั้น จงกระทำที่พึ่งให้แก่ตน จงพยายามเป็นบัณฑิต โดยเร็วพลัน เป็นผู้กำจัดมลทิน ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน จักถึงอริยภูมิอันเป็นทิพย์.

โส ตฺวำ สมุทฺเท นาวาย ภินฺนาย ทีปสงฺขาตำ ปติฏฺฐ์ วิย อตฺตโน กุสลปติฏฺฐ์ กโรหิ, **ขิปฺปี วายม** สีฆ์ วิริย์ อารพฺภ,[๒] ปณฺฑิโต **ภว** ภวาหิ, ตฺวำ ราคาทีนำ มลานำ นีหฏตาย นิทฺธนฺตมโล อนงฺคณาภาเวน **อนงฺคโณ** นิกฺกิเลโส หุตฺวา **ทิพฺพ์ อริยภูมิ** ปณฺณวิธ์ สุทฺธาวาสภูมี **เอหิสิ** ปาปุริสฺสสิ.

ท่านนั้นจงกระทำที่พึ่งคือกุศลแก่ตน เหมือนเมื่อเรืออับปางในมหาสมุทร ชนทั้งหลายทำที่พึ่งกล่าวคือเกาะ ฉะนั้น, **จงพยายาม** คือจงปรารภความเพียร **เร็วพลัน** คือโดยพลัน จงเป็นบัณฑิต, ท่านชื่อว่าเป็นผู้กำจัดมลทิน เพราะมลทินคือกิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น อันท่านนำออกได้แล้ว ชื่อว่า**เป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน** เพราะไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน คือเป็นผู้หมดกิเลส **จักถึง** คือจักบรรลุถึง**อริยภูมิอันเป็นทิพย์** คือภูมิแห่งพรหมชั้นสุทธาวาส (ที่อยู่ของท่านบริสุทธิ์) ๕ ภูมิ.

อุปนีตวโย จ ทานิสิ
สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกำ[๓]
วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตรา
ปาเถยฺยมฺปิ จ เต น วิชฺชติ.[๔]

บัดนี้ท่านเป็นผู้มีวัย อันชรานำเข้าไปแล้ว เป็นผู้เตรียมพร้อมไปสู่สำนักของพญายม แม้ที่พักอาศัยของท่าน ก็ยังไม่มี และแม้เสบียง

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๖. [๒] โป. กโรนฺโตว.
[๓] ฉ. อิ. สนฺติเก. [๔] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

เดินทางในระหว่าง (ทาง) ของท่าน ก็ยังไม่มี.

อุปาสก ตฺวํ อุป นิปาตมตฺตํ **นีตวโย** คตวโย อติกฺกนฺตวโย อสิ, ตฺวํ อิทานิ ตโย วเย อติกฺกมิตฺวา มรณมุเข ฐิโต. **สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกํ** ตฺวํ ยมสฺส สนฺติกํ **ยาโต** คจฺฉนฺโต อสิ ภวสิ, **วาโส เต** ตว วาโส อนฺตรา ติณฺณํ ชาตีนํ อนฺตรามคฺเค นตฺถิ อปิ ปาเถยฺยํ กุสลํ **เต** ตว ปรโลกํ คจฺฉนฺตสฺส **น วิชฺชติ** น ปญฺญายติ.

ดูกรอุบาสกท่าน**เป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้ว** คือเป็นผู้มีวัยผ่านไปแล้ว ได้แก่เป็นผู้มีวัยล่วงเลยไปแล้ว อุป ศัพท์เป็นเพียงนิบาต บัดนี้ ท่านล่วงเลยวัยทั้งสามไปแล้ว ยืนอยู่ใกล้ปากแห่งความตาย. **ท่านเป็นผู้เตรียมพร้อมไปสู่สำนักของพญายม** คือท่าน**เป็นผู้ไป** คือเป็นผู้ดำเนินไปอยู่สู่สำนักของพญายม, **ที่พักอาศัยของท่าน** คือที่อยู่อาศัยของเจ้า **ในระหว่าง** คือในระหว่างหนทางแห่งชาติ ๓ ย่อมไม่มี แม้เสบียงเดินทาง คือกุศลของ**ท่าน** คือของเจ้าผู้กำลังจะไปสู่ปรโลก **ย่อมไม่มี** คือย่อมไม่ปรากฏ.

โส กโรหิ ทีปมตฺตโน
ขิปฺปี วายม ปณฺฑิโต ภว
นิทฺธนฺตมโล อนงฺคโณ
น ปุน ชาติชรๆ อุเปหิสีติ.[๑]

ท่านนั้น จงกระทำที่พึ่งให้แก่ตน จงพยายามเป็นบัณฑิต โดยเร็วพลัน ท่านกำจัดมลทินเสียได้ เป็นผู้ไม่มีกิเลส เครื่องยั่วยวนจักไม่เข้าถึงชาติและชราอีก.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

โส ตฺวํ **ทีปี** อตฺตโน ปติฏฺฐํ กโรหิ, **ขิปฺปี** สีฆํ **วายม** วีริยํ อารพฺภ,[๑] ปณฺฑิโต ตฺวํ **ภว** ภวาหิ, ตฺวํ **นิทฺธนฺตมโล** ราคาทีนํ มลานํ นีหฏตาย นิทฺธนฺตมโล อนงฺคณาภาเวน **อนงฺคโณ** นิกฺกิเลโส ปุน ชาติชรํ **น อุเปหิสิ** น อุปคมิสฺสสิ.

ท่านนั้นจงกระทำ**ที่พึ่ง** คือที่พักพิงให้แก่ตน **จงพยายาม** คือจงปรารภความเพียร**เร็วพลัน** คือโดยเร็ว ท่าน**จงเป็น**บัณฑิต, ท่านชื่อว่า**เป็นผู้กำจัดมลทินได้แล้ว** คือเป็นผู้กำจัดมลทินได้แล้ว เพราะมลทินทั้งหลายมีราคะเป็นต้น อันตนขจัดออกแล้ว ชื่อว่า**เป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน** คือหมดกิเลส เพราะหากิเลสเครื่องยั่วยวนมิได้ **จักไม่เข้าถึง** คือจักไม่เข้าไปหาชาติและชราอีก.

๒. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ (๑๘๓)

อนุปุพฺเพน เมธาวี
　　โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ
กมฺมาโร รชตสฺเสว[๒]
　　นิทฺธเม มลมตฺตโนติ.[๓]

๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๑๘๓)

ผู้มีปัญญา (กระทำอยู่ซึ่งกุศล) พึงกำจัดมลทินของตน ทีละน้อย ๆ ทุก ๆ ขณะ โดยลำดับ เหมือนช่างทองปัดเป่าสนิมทอง ฉะนั้น.

ภิกฺขเว **อนุปุพฺเพน** อนุปฏิปาฏิยา **เอวํ** ตถา **เมธาวี** ปณฺฑิโต **ขเณ ขเณ** โอกาเส โอกาเส โถกํ โถกํ กุสลํ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย **ผู้มีปัญญา** คือผู้เป็นบัณฑิตกระทำอยู่ซึ่งกุศลทีละน้อย ๆ **ทุก ๆ ขณะ** คือทุก ๆ โอกาส **โดยลำดับ**

---

[๑] โป. กโรนฺโต.　　[๒] โป. รชฏสฺเสว.
[๓] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

กโรนฺโต **กมฺมาโร รชตสฺเสว** ยถา สุวณฺณกาโร เอกวารเมว สุวณฺณํ ตาเปตฺวา โกฏฺเฏตฺวา **มลํ** รชตสฺเสว มลํ นีหริตฺวา ปิลนฺธนวิกตึ กาตุํ น สกฺโกติ, ปุนปฺปุนํ ตาเปนฺโต ปน โกฏฺเฏนฺโต มลํ นีหรติ, ตโต อเนกวิธํ ปิลนฺธนวิกตึ กโรติ, เอวเมว ปุนปฺปุนํ กุสลํ กโรนฺโต ปณฺฑิโต อตฺตโน ราคาทิมลํ นิทฺธเมยฺย.

คือโดยลำดับเรื่อยมา **อย่างนี้** คือเหมือนอย่างนั้น เป็นบัณฑิตกระทำกุศลบ่อย ๆ พึงกำจัดมลทินคือกิเลส มีราคะเป็นต้นของตน **เหมือนช่างทองปัดเป่าสนิมทอง** คือเหมือนช่างทองหลอมแล้วทุบทองเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมไม่อาจจะไล่**มลทิน** คือสนิมทอง แล้วกระทำเครื่องประดับต่าง ๆ ได้ แต่เมื่อหลอมทุบหลาย ๆ ครั้ง นำสนิมออกได้ จากนั้นจึงจะทำเครื่องประดับหลายอย่างต่างชนิดได้ ฉะนั้น.

๓. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ (๑๘๔)

อยสา ว มลํ สมุฏฺฐาย
ตทุฏฺฐาย ตเมว ขาทติ
เอวํ อติโธนจาริโน
สานิ กมฺมานิ นยนฺติ ทุคฺคตินฺติ.[๑]

๓. เรื่องพระติสสเถระ (๑๘๔)

สนิมเกิดขึ้นจากเหล็ก ครั้นเกิดขึ้นจากเหล็กนั้นแล้ว จึงกัดเหล็กนั้นนั่นเอง ฉันใด กรรมทั้งหลายอันเป็นของตน ย่อมนำบุคคลผู้ประพฤติล่วงปัญญาที่เรียกว่าโธนะไปสู่ทุคติ ฉันนั้น.

ภิกฺขเว มลํ **อยสา** อยโต **สมุฏฺฐาย** สมุฏฺฐหิตฺวา **ตทุฏฺฐาย** ดูกรภิกษุทั้งหลาย สนิม**เกิดขึ้น**คือ**ตั้งขึ้นจากเหล็ก** คือแต่เหล็ก **ครั้น**

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

ตโต อุฏฺฐหิตฺวา **ตเมว** ตำ เอว อยำ ขาทติ **ยถา** อิว มลำ อยโต สมุฏฺฐิตำ **ตเมว** ตำ เอว อยำ ขาทติ **เอวำ** ตถา จตุปฺปจฺจเย อปฺปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตำ อติโถนจารินำ ปุคฺคลำ **สานิ กมฺมานิ** อตฺตนิ อุฏฺฐิตตฺตา อตฺตโน สนฺตกานเว ตานิ กมฺมานิ ทุคฺคตึ **นยนฺติ** เนนฺติ.

เกิดขึ้นจากเหล็กนั้นแล้ว คือตั้งขึ้นแต่เหล็กนั้นแล้ว ย่อมกัด**เหล็กนั้นนั่นเอง** คือสนิมเกิดขึ้นจากเหล็กย่อมกัดเหล็กนั้นนั่นเอง **ฉันใด** คือสนิมตั้งขึ้นจากเหล็ก ย่อมกัดเหล็ก**นั้นนั่นเอง** คือนั้นนั่นเทียว ฉันใด **กรรมทั้งหลายอันเป็นของตน ก็ฉันนั้น** คือเหมือนฉันนั้น คือกรรมทั้งหลายเหล่านั้นอันชื่อว่าเป็นของตนนั่นเอง เพราะเกิดขึ้นในตน **ย่อมนำ** ย่อมชักนำบุคคลผู้ไม่พิจารณาแล้วบริโภคปัจจัย ๔ ผู้มีปกติประพฤติล่วงปัญญา ที่เรียกว่าโธนะไปสู่ทุคติ.

๔. โลฬุทายิตฺเถรวตฺถุ (๑๘๕)

จตุปฺปโท อหำ สมฺม
　　ตฺวมฺปิ สมฺม จตุปฺปโท
เอหิ สีห นิวตฺตสฺสุ
　　กินฺนุ ภีโต ปลายสิ.[๑]

๔. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ (๑๘๕)

สหาย เรามี ๔ เท้า สหาย แม้ท่านก็มี ๔ เท้า ดูกรสีหะ ขอท่านจงกลับมาเถิด เพราะเหตุไรหนอท่านจึงกลัวแล้วหนีไป.

---

[๑] ธ. ป. ๗/๑๓.

สมฺม อหํ จตุปฺปโท, สมฺม อปิ ตฺวํ จตุปฺปโท, **เอหิ สีห นวตฺตสฺสุ** สีห ตฺวํ เอหิ นิวตฺตสฺสุ, **กินฺนุ ภีโต ปลายสิ** ตฺวํ ภีโต ปลายสิ กินฺนุ, ปุจฺฉามิ.

ดูกรสหาย เราเป็นสัตว์ ๔ เท้า สหายแม้ท่านก็เป็นสัตว์ ๔ เท้า **ดูกรสีหะ ขอท่านจงกลับมาเถิด** คือดูกรสีหะ ท่านจงกลับมา, **เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงกลัวแล้วหนีไป** คือท่านกลัวหนีไปทำไมหนอ, เราจะถาม(ปัญหา)ท่านได้อย่างไรเล่า.

อสุจิ ปูติโลโมสิ
ทุคฺคนฺโธ วายสิ สูกร
สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ
ชยํ สมฺม ททามิ เต.[๑]

สุกร ท่านเป็นสัตว์ไม่สะอาด มีขนเปื้อนด้วยของเน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ถ้าท่านประสงค์จะต่อสู้ เราขอยกชัยชนะให้แก่ท่านนะสหาย.

ตฺวํ **อสุจิ ปูติโลโม อสิ** ภวสิ, **ทุคฺคนฺโธ วายสิ สูกร** สุกร ทุคฺคนฺโธ วายสิ, **สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ** ตฺวํ มยา สทฺธึ สเจ ยุชฺฌิตุกาโม **อสิ** ภวสิ. สมฺม อหํ ชยํ **เต** ตุยฺหํ ตว ททามิ.

ท่าน**เป็นสัตว์ไม่สะอาดมีขนเปื้อนด้วยของเน่า ดูกรสุกร ท่านเป็นสัตว์มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป** คือดูกรสุกร ท่านมีกลิ่นเหม็นย่อมฟุ้งไป **ถ้าท่านประสงค์จะรบ** คือถ้าท่านเป็นผู้ประสงค์จะต่อสู้กับเรา ดูกรสหาย เราจะให้ชัยชนะ **แก่ท่าน** คือแก่ตัวท่าน ได้แก่ตัวเจ้า.

อสชฺฌายมลา มนฺตา
อนุฏฺฐานมลา ฆรา
มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ
ปมาโท รกฺขโต มลนฺติ.[๒]

มนต์ทั้งหลายมีการไม่สาธยายเป็นมลทิน เรือนทั้งหลายมีการไม่ลุกขึ้น(ทำการงาน) เป็นมลทิน ความเกียจคร้านเป็นมลทิน ของวรรณะ

---

[๑] ธ. ข. ๗/๑๓. [๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

ความประมาท เป็นมลทินของผู้รักษา.

มนฺตา **อสชฺฌายมลา** วินฏฺฐา, ยา กาจิ ปริยตฺติ วา สิปฺปํ วา ยสฺมา อสชฺฌายนฺตสฺส อนนุยุญฺชนฺตสฺส วินสฺสติ วา นิรนฺตรํ วา น อุปฏฺฐาติ, ตสฺมา "อสชฺฌายมลา มนฺตา"ติ วุตฺตํ. ยสฺมา **อนุฏฺฐานมลา ฆรา** ฆราวาสสนฺตสฺส อุฏฺฐายุฏฺฐาย ชิณฺณปฏิสงฺขรณาทีนิ อกโรนฺตสฺส ฆรํ นาม วินสฺสติ, ตสฺมา "อนุฏฺฐานมลา ฆรา"ติ วุตฺตํ.

มนต์ทั้งหลาย **มีการไม่สาธยายเป็นมลทิน** คือเลือนหายไป, เพราะเหตุที่การศึกษาเล่าเรียนอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้ไม่สาธยายอยู่ก็ดี ศิลปกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของบุคคลผู้ไม่เพียรพยายามอยู่ก็ดี ย่อมเลือนหายไป หรือย่อมไม่ปรากฏติดต่อกัน, ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "มนต์ทั้งหลายมีการไม่สาธยายเป็นมลทิน", เพราะเหตุ**ที่เรือนทั้งหลายมีการไม่ลุกขึ้น** (ทำการงาน) **เป็นมลทิน** คือขึ้นชื่อว่าเรือนของคนผู้อยู่ครองเรือน ผู้ไม่กระตือรือร้นลุกขึ้นกระทำการงานมีการซ่อมแซมสิ่งของในส่วนที่ชำรุดเป็นต้น ย่อมเสียหาย ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เรือนทั้งหลายมีการไม่ลุกขึ้น(กระทำการงาน)เป็นมลทิน.

มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ วณฺณสฺส สรีรวณฺณสฺส มลํ, ยสฺมา คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา โกสชฺชวเสน สรีรปฏิชคฺคนํ วา ปริกฺขารปฏิชคฺคนํ วา อกโรนฺตสฺส กาโย ทุพฺพณฺโณ โหติ, ตสฺมา "มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชนฺ"ติ วุตฺตํ.

ความเกียจคร้านเป็นมลทินของวรรณะ คือมลทินของผิวพรรณ ได้แก่ ผิวพรรณแห่งสรีระ, เพราะเหตุที่คฤหัสถ์ผู้ไม่กระทำการชำระสรีระ หรือบรรพชิตผู้ไม่กระทำการชำระบริขาร เนื่องมาจากความเกียจคร้าน กายย่อมมีผิวพรรณ

ธรรมทายาท ป.ธ.๙

เศร้าหมอง, ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ความเกียจคร้านเป็นมลทินของวรรณะ".

ยสฺมา คาโว รกฺขนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส ปมาทวเสน นิทฺทายนฺตสฺส วา กีฬนฺตสฺส วา คาโว อติตฺถปกฺขนฺทนาทินา วา พาลมิคโจราทิอุปทฺทเวน วา ปเรสํ สาลิกฺเขตฺตาทีนิ โอตริตฺวา[๑] ขาทนวเสน วา วินาสํ อาปชฺชนฺติ, สยมฺปิ ทณฺฑํ วา ปริภาสํ วา ปาปุณาติ, ปพฺพชิตํ วา ปน ฉทฺวารานิ อรกฺขนฺตํ ปมาทวเสน กิเลสา โอตริตฺวา สาสนา จาเวนฺติ, ตสฺมา "ปมาโท รกฺขโต มลนฺ"ติ วุตฺตํ.

เพราะเหตุที่เมื่อบุคคลจะรักษาโคทั้งหลาย หลับอยู่ก็ดี เล่นอยู่ก็ดี ด้วยความประมาท โคทั้งหลาย ลงไปยังนาข้าวสาลีเป็นต้นของคนอื่น ด้วยอำนาจเหตุมีการวิ่งสู่ที่ผิดท่า หรือด้วยอุปัทวะมีสัตว์ร้ายและโจรเป็นต้น ย่อมถึงความย่อยยับ ด้วยอำนาจการเคี้ยวกิน ถึงตัวเองก็ได้รับอาญาบ้าง การบริภาษบ้าง, ส่วนบรรพชิตไม่รักษาทวาร ๖ เพราะอำนาจความประมาท กิเลสทั้งหลายจึงครอบงำ ทำให้เคลื่อนจากพระศาสนา, ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ความประมาท เป็นมลทินของผู้รักษา".

---

[๑] โป. โอตฺถริตฺวา. เอวมุปริปิ.

๕. อญฺญตรกุลปุตฺตวตฺถุ (๑๘๖)

ยถา นที จ ปนฺโถ จ
ปานาคารํ สภา ปปา
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม
เวลา ตาสํ น วิชฺชตีติ.[๑]

ยถา นที จ ยถา ปนฺโถ จ ปานาคารํ สภา ปปา เอวํ โลกิตฺถิโย นาม โหติ, เวลา **ตาสํ** อิตฺถีนํ **น วิชฺชติ** น ปญฺญายติ.

มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ
มจฺเฉรํ ททโต มลํ
มลา เว ปาปกา ธมฺมา
อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ.[๒]

โภ อุปาสก ทุจฺจริตํ อติจารสงฺขาตํ อิตฺถิยา มลํ. มจฺเฉรํ ทานํ **ททโต** ททนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส มลํ. **ททโตติ** ทายกสฺส, ยสฺส หิ เขตฺตกสนกาเล "อิมสฺมึ เขตฺเต สมฺปนฺเน สลากภตฺตาทีนิ ทสฺสามี"ติ จินฺเตนฺตสฺส นิปฺผนฺเน สสฺเส มจฺเฉรํ อุปฺปชฺชิตฺวา จาคจิตฺตํ นิวาเรติ,

๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง (๑๘๖)

ธรรมดาสตรีทั้งหลาย ในโลกเป็นเหมือนแม่น้ำ หนทาง ร้านสุรา โรงประชุม และบ่อน้ำ เวลา ย่อมไม่มีสำหรับสตรีเหล่านั้น".

แม่น้ำ ๑ หนทาง ๑ ร้านสุรา ๑ โรงประชุม ๑ บ่อน้ำ ๑ ย่อมเป็นฉันใด ธรรมดาสตรีทั้งหลายในโลกย่อมเป็นฉันนั้น เวลา**ของสตรีเหล่านั้น** คือของหญิงทั้งหลาย **ย่อมไม่มี** คือไม่ปรากฏ.

ความประพฤติชั่วเป็นมลทินของสตรี ความตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้ ธรรมอันลามกทั้งหลาย เป็นมลทินทั้งในโลกนี้และโลกหน้า.

ดูกรอุบาสกผู้เจริญ ความประพฤติชั่ว กล่าวคือความประพฤตินอกใจเป็นมลทินของสตรี. ความตระหนี่เป็นมลทินของบุคคล**ผู้ให้** คือผู้แบ่งให้ทาน. **ผู้ให้** คือผู้แบ่งให้, จริงอยู่ ในเวลาไถนา เมื่อผู้ใดคิดว่า "เมื่อนานี้เสร็จสิ้นแล้ว เราจักถวายภัตทั้งหลาย มีสลากภัตเป็นต้น"

---

[๑] ธ. อ. ๗/๑๕.　　[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

โส มจฺเฉรวเสน จาคจิตฺเต อวิรุหนฺเต มนุสฺสสมฺปตฺตึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ นิพฺพานสมฺปตฺตึ ติสฺโส สมฺปตฺติโย น ลภติ, เตน วุตฺตํ "มจฺเฉรํ ททโต มลนฺ"ติ.

เมื่อข้าวกล้าออกรวงแล้ว ความตระหนี่ก็เกิดขึ้นห้ามความคิดที่จะบริจาค เมื่อความคิดที่จะบริจาคไม่เกิดขึ้น เพราะอำนาจความตระหนี่ ผู้นั้นย่อมไม่ได้สมบัติทั้งสาม คือมนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ, ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้" ดังนี้.

มลา เว ปาปกา ธมฺมา อกุสลา เว **อสฺมึ** โลเก **ปรมฺหิ** ปรโลเก **มลา** สตฺตานํ มลา โหนฺติ.

ธรรมอันลามกเป็นมลทินแล คืออกุศลทั้งหลาย**เป็นมลทิน** คือเป็นสิ่งมัวหมองแก่สัตว์ทั้งหลาย **ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า** คือโลกอื่น.

ตโต มลา มลตรํ
อวิชฺชา ปรมํ มลํ
เอตํ มลํ ปหนฺตฺวาน
นิมฺมลา โหถ ภิกฺขโว.[๑]

อวิชชา เป็นมลทินอย่างยิ่ง เป็นมลทินกว่ามลทินนั้น ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย ละมลทินนั้นแล้ว จงเป็นผู้ไม่มีมลทิน.

ตโต มลา ตโต เหฏฺฐา วุตฺตมลโต **มลตรํ** อติเรกมลํ โหติ, **อวิชฺชา ปรมํ มลํ** อฏฺฐวตฺถุกํ อญฺญาณเมว ปรมํ มลํ, เอตํ **มลํ** อวิชฺชามลํ **ปหนฺตฺวาน** ชหิตฺวาน ภิกฺขโว ตุเมฺห นิมฺมลา **โหถ** ภวถ.

เป็นมลทินกว่า, คือเป็นมลทินยิ่งกว่า**มลทินนั้น** คือกว่ามลทินที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้น, **อวิชชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง** คือความไม่รู้มีที่ตั้งแปดอย่างนั่นแหละ เป็นมลทินอย่างยิ่ง, ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย **ละ** คือ**สละมลทิน** คือมลทินคืออวิชชานั้นแล้ว **จงเป็น**ผู้ไม่มีมลทินเถิด.

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๗.

๖. จูฬสาริภิกฺขุวตฺถุ (๑๘๗)

สุชีวํ อหิริเกน
　　กากสูเรน ธํสินา
ปกฺขนฺทินา ปคพฺภเน
　　สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตํ.[๑]

ภิกฺขเว ชีวิตํ **อหิริเกน** ฉินฺนหิโรตฺตปฺปเกน ปุคฺคเลน **กากสูเรน** สูรกากสทิเสน, ยาคุอาทีสุ ยํ อตฺถิ ชนา ตํ เทนฺติ, โส ภิกฺขุ ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตฺวา อวเสสํ ปตฺเตนาทาย ปกฺกมติ, อยํ กากสูโร นาม. เอวรูเปน อหิริเกน สุชีวนฺติ.

ธํสินา ปเรสํ ชนานํ คุณธํสนสีเลน อสุกตฺเถโร นาม อปฺปิจฺโฉติอาทีนิ วทนฺเตสุ กึ ปน มยํปิ อปฺปิจฺฉาติอาทินา วจเนน ปเรสํ ชนานํ คุณธํสนตาย ธํสินา. ตถารูปสฺส หิ วจนํ สุตฺวา อยํ เถโร อปฺปิจฺฉตาทิคุณยุตฺโตติ มญฺญมานา มนุสฺสา ทาตพฺพํ

๖. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี (๑๘๗)

การที่ภิกษุผู้ไม่ละอาย กล้าเพียงดังกา มีปกติกำจัด(คุณของผู้อื่น) มักแล่นไป (เสนอหน้า) ผู้คะนอง ผู้เศร้าหมอง เป็นอยู่ได้ง่าย.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุ**ผู้ไม่ละอาย** คือตัดขาดหิริและโอตตัปปะ **เป็นผู้กล้าเพียงดังกา** คือเป็นคนเยี่ยงกับกาตัวกล้าเป็นอยู่, ภิกษุนั้นฉันภัตมีข้าวยาคูเป็นต้น ที่คนทั้งหลายถวายอยู่จนเพียงพอแก่ความต้องการแล้ว ก็เทส่วนที่เหลือใส่บาตรถือหลีกไป, ภิกษุเช่นนี้ ชื่อว่ากล้าเพียงดังกา. ภิกษุผู้ไม่มียางอายเห็นปานนี้ เป็นอยู่ง่าย.

มีปกติกำจัด คือมีปกติทำลายคุณของคนเหล่าอื่น เมื่อคนทั้งหลายพากันกล่าวคำว่า ท่านพระเถระรูปโน้นเป็นคนปรารถนาน้อย ดังนี้เป็นต้น ก็พูดด้วยคำเป็นต้นว่า แม้พวกอาตมาล่ะไม่ใช่เป็นคนปรารถนาน้อยดอกหรือ. ชื่อว่าเป็นผู้มีปกติกำจัด(คุณ) เพราะเป็นผู้ชอบ

---

[๑] ขุ. ธ. ๒๕/๒๘/๔๘.